

Agenda Habitat

Carigrajska deklaracija

Deklaracija Svetovnega zbora mest in lokalnih uprav

**II. Konferenca Združenih narodov
o človekovih naseljih – Habitat II**

Carigrad, Turčija
3. – 14. junij 1996

Svetovni zbor mest in lokalnih uprav

Carigrad, Turčija
30. – 31. maj 1996

Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo (št. 415-01-134/97 z dne 13.10.1997)
šteje publikacija med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

CIP- Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna kjižnica, Ljubljana

711.4(100)"313"(094.2)

UNITED Nations Conference on Human Settlements (2 ; 1996 ; Istanbul)

Agenda Habitat ; Carigradska deklaracija ; Deklaracija Svetovnega zbora mest in lokalnih uprav;/ 2. konferenca Združenih narodov o človekovih naseljih (Habitat II), Carigrad, Turčija, 3. -14. junij 1996 ; [uredil Aleš Šarec ; prevod iz angleškega na slovenski jezik Prevajalska in lektorska služba Vlade RS, Anica Rant, Jana Oštir]. - Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor - Urad RS za prostorsko planiranje, 1997

ISBN 961-90555-0-0

1. Gl. stv. nasl. 2. Šarec, Aleš. - I. Konferenca Združenih narodov o človekovih naseljih (2 ; 1996 ; Istanbul) glej United Nations Conference on Human Settlements (2 ; 1996 ; Istanbul)

70027520

Vsebina

<i>Nagovor ministra za okolje in prostor Republike Slovenije</i>	5
<i>Uvod generalnega sekretarja Združenih narodov</i>	9
PRVI DEL	
Carigrajska deklaracija	13
DRUGI DEL	
Agenda Habitat	
I. Predgovor	1 – 21 21
II. Cilji in načela	22 – 36 29
III. Zaveze	37 – 52 37
A. Ustrezno stanovanje za vse	39 – 41 37
B. Trajnostna človekova naselja	42 – 43 39
C. Omogočanje in sodelovanja	44 – 45 44
D. Enakopravnost spolov	46 45
E. Financiranje stanovanj in človekovih naselij	47 – 48 46
F. Mednarodno sodelovanje	49 – 50 47
G. Vrednotenje napredka	51 – 52 48
IV. Svetovni program delovanja:	
strategije izvajanja	53 – 241 49
A. Uvod	53 – 59 49
B. Ustrezno stanovanje za vse	60 – 98 51
C. Trajnostni razvoj človekovih naselij v urbanizirajočem se svetu	99 – 176 79
D. Razvoj lastnih zmogljivosti in institucionalni razvoj	177 – 193 125
E. Mednarodno sodelovanje in usklajevanje	194 – 211 139
F. Izvajanje Agende Habitat	212 – 241 153
TRETJI DEL	
Deklaracija Svetovnega zbora mest in lokalnih uprav	167
<i>Opombe urednika</i>	177

**Agenda Habitat, Carigrajska deklaracija,
Deklaracija Svetovnega zbora mest in lokalnih uprav**

Izdal: **Urad RS za prostorsko planiranje Ministrstvo za okolje
in prostor, Dunajska cesta 47, 1000 Ljubljana, Slovenija**

Uredil: **Aleš Šarec**

Prevod iz angleškega v slovenski jezik:

**Anica Rant
Jana Oštir
Prevajalska in lektorska služba Vlade RS**

Jezikovni pregled slovenskega prevoda:

Alenka Klemenc

Strokovni pregled slovenskega prevoda:

Aleš Šarec

Oblikovanje: **Tadej Maligoj**

Tisk: **Studio ETIC**

Oktober 1997

Naklada: **1200 izvodov** (tiskano na 100% recikaliranem papirju)

Fotoliti: **Mitcom STUDIO, d.o.o.**

Računalniški prelom: **Mitcom STUDIO, d.o.o.**

Naslov izvirnika: **Habitat Agenda and Istanbul Declaration**

Second United Nations Conference on Human Settlements
Istanbul, Turkey, 3 - 14 June 1996

United Nations, Department of Public Information,
New York 1996

DPI/1859/HAB/CON-96-25546-March 1997-20M

Nagovor ministra za okolje in prostor Republike Slovenije

Agenda Habitat, Carigrajska deklaracija in Deklaracija Svetovnega zbora mest in lokalnih uprav, kot temeljni dokumenti II. Konference Združenih narodov o človekovih naseljih in Vrhunskega srečanja mest ob tej priložnosti izražajo tisto stopnjo dogovora o vprašanih razvoja mest in drugih naselij in stanovanjske preskrbe, ki jih je zelo pisana in raznolika mednarodna skupnost sposobna doseči v tem času. Za marsikoga, ki bo to knjižico vzel v roke in k vprašanju urbanega razvoja pristopa z analitskega zornega kota, bodo »diagnoze stanja« premalo domišljene, tudi premalo kritične, predvidene usmeritve, ukrepi in obveznosti pa presplošni, vzroki za sedanje razmere pa nemara celo preveč razkriti. Ni treba pozabiti, da so vsi trije dokumenti predvsem politični dokumenti, ki so vmeščeni v niz drugih dokumentov s katerimi Združeni narodi in mednarodna skupnost oblikujejo in izvajajo svoj odnos do globalnih problemov. Kar je gotovo pomembno je ugotovitev, da se od prve konference Habitat, ki je bila pred dobrimi dvajsetimi leti v Vancouvru, razmere niso izboljšale pač pa v določenih predelih sveta celo poslabšale, pa tudi to, da se je spremenila politična slika sveta, ki ga ne obvladujeta več tekmovalni ideologiji razvoja dveh svetovnih političnih blokov – kompetitivnega kapitalizma in »komandnega« komunizma. Poraz ali »izstop iz igre« slednje politične ideologije je po mojem mnenju omogočil boljše izostritev in osredinjanje na ključne problemske točke sodobnega globalnega urbanega razvoja. Zato ne sme presenečati, da se vprašanja dostopnosti do človeku primerne bivanja, trajnostnega (sustainable) razvoja naselij, velikih urbanih aglomeracij in ruralnih območij v bistvu zvajajo na globalna razvojna vprašanja, kot so vprašanja pravičnosti in revščine, redistribucije družbenega bogastva, svetovne solidarnosti, med-generacijske solidarnosti, odnosov med spoloma in, jasno, obrazcev pomoči razvitega dela sveta nerazvitemu. Povsem jasno je tudi, da so vprašanja urbanega in ruralnega razvoja, ter problemi, ki jih prinašata posredovani s specifičnimi kulturnimi situacijami in obrazci posameznih družb. »Modernizacijske razvojne sheme«, ki so oblikovale stanje relativne blaginje »zahodne civilizacije« so le omejeno primerne za druga kulturna območja in jih v teh območjih sprejemajo z velikim nezaupanjem.

Pa vendar, kljub skrbni kulturni in politični uravnovešenosti teh dokumentov, so problemi, cilji in zaveze mednarodne skupnosti, držav članic ZN, lokalnih skupnosti, gospodarstva, javnega in privatnega sektorja ter drugih akterjev v razvoju dobro definirani, še posebej v Agendi, ki je glede na naravo dokumenta podrobnejši in bolj razdelan. Trajnostni razvoj človekovih naselij ni opredeljen kot zgolj tehnično ali načrtovalsko vprašanje pač pa kot razvoj mehanizmov in institucij, ki zagotavljajo socialno integracijo ter premagovanje revščine, predvsem v deželah v razvoju. Skokovit razvoj urbane populacije je pač rezultat poraznega razvoja revščine na ruralnih in depresivnih območjih. Z vso resnostjo so v ugotovitve in usmeritve o nadaljnjem razvoju in upravljanju človekovih naselij in stališča vpeljana temeljna okoljska vprašanja, kot so ohranjanje čiste vode in dostopa do nje, zdravo bivalno okolje in okoljsko trajnostna gradnja mest, stanovanj, prometne, energetske in druge gospodarske infrastrukture. Dokument v tem pogledu dopolnjuje Agendo 21 in sklepe drugih mednarodnih in svetovnih konferenc ZN po »Riu 1992«. Če za prvo konferenco o človekovih naseljih v Vancouvru velja, da je bila to dobra konferenca, ni pa imela pravega nadaljevanja, se zdi, da je Agenda Habitat, vzpostavila tudi mehanizme za realizacijo ciljev v smereh, ki jih postavlja. Iz tega vidika je tudi razumljiv poziv tedanjega generalnega sekretarja ZN Boutros Boutros-Ghalija k izvajanju zavez, ki smo jih sprejeli z Agendo Habitat in Carigrasjsko deklaracijo kakor tudi z Deklaracijo Svetovnega zbora mest in lokalnih uprav, k odzivu na globalne probleme razvoja človekovih naselij in k nujnemu nadaljevanju v okvirih institucij in mehanizmu Združenih narodov.

Kaj pomenijo ti dokumenti za Slovenijo. Vsekakor moramo slediti sprejetim ciljem in načelom ter uresničevati zaveze in ukrepe v Svetovnem programu delovanja – strategijah izvajanja sprejete agende v tistih delih, ki so aktualni tudi za nas. Kriteriji "trajnostnosti" razvoja mest in drugih naselij, vključno podeželja morajo postati temeljno izhodišče in smoter naše prakse in delovanja na področju urejanja prostora oziroma vseh, ki posegamo v prostor in ga uporabljamo. Čeprav zlasti Agenda Habitat in Carigrasjska deklaracija načenjata predvsem globalne probleme in to v dimenzijah, ki bistveno presega okvire in potencialne Slovenije, tako glede prebivalstva, razmerij revščine in bogastva, dostopa do institucij in ravnanja z nekaterimi naravnimi viri, je jasno, da teh

problemov ne more reševati le mednarodna skupnost temveč se ti rešujejo predvsem v partnerstvu vseh subjektov na "lokalni" ravni držav, dežel, regij in lokalnih skupnosti. Eden od temeljnih problemov trajnostnega razvoja naših naselij in podeželja je prav gotovo struktura poselitve, prometna dostopnost in komunala, zlasti voda. Zlasti v slednjem je Slovenija lahko razmeroma srečna dežela, ki bo lahko zlahka ohranila kvalitetno pitno vodo v zadostnih količinah, če bo storila nekaj nujnih ukrepov na tem področju. Toda tudi za nas ni nič samoumevno in kar tako, brez truda dosegljivo.

Pri doseganju razvojnih ciljev se mi zdita še posebej omembe vredni načeli "omogočanja" (enablement) in "sodelovanja" (participation). Prvo načelo pomeni slovo od pokroviteljskega pristopa k razvojnim vprašanjem ko "dobra država" ali kdorkoli drugi v njenem imenu zagotavlja ustrezno kvaliteto življenja. Takšna politika se je izkazala kot neučinkovita in je celo prispevala k povečevanju razvojnih razlik in neenakosti. Načelo omogočanja pomeni, usposabljanje in samsposabljanje prebivalcev, da se lotevajo razmer in problemov s katerimi se soočajo. Ljudje niso več dojeti kot pasivna množica za katero načrtuje nekdo drug in tudi z njimi upravlja v smeri določenih ciljev. Načelo sodelovanja je seveda nujna dopolnitev prvega in pomeni pravico do upravljanja v javnih zadevah na način, ki omogoča izražanje avtentičnih interesov in zahtev.

Slovenija v tem trenutku pripravlja nacionalni program varstva okolja ter je pred izdelavo novega prostorskega plana, zatem pa tudi izdelavo novih prostorskih planov in prostorskih izvedbenih aktov mestnih in drugih občin. Ti plani bodo umestili Slovenijo v nov prostorsko razvojni kontekst Evrope in obenem nakazali temeljne prostorsko razvojne usmeritve in načrte Slovenije, naših mest in občin. Skladno s temi dokumenti in strategijo gospodarskega razvoja Slovenije bodo morale biti določene tudi "sektorske" razvojne politike in programi s področja prometa, energetike, stanovanjskega gospodarstva, kmetijstva, demografskega razvoja in tako dalje. Agenda Habitat, Carigrajska deklaracija in Deklaracija Svetovnega zbora mest in lokalnih uprav so pomemben napotek in izhodišče za njihovo pripravo.

Uvod generalnega sekretarja

Združenih narodov

To je čas dramatičnih sprememb. Vendar je to tudi čas priložnosti in upanja, da lahko ustvarimo nov svet in uresničimo naše cilje družbenega razvoja ter boljših možnosti za celotno človeštvo. Te cilje bo treba uresničiti v velikih in majhnih mestih ter v manjših naseljih naglo urbanizirajočega se sveta. Svetovna urbana civilizacija bo močno vplivala na vzorce državnega in mednarodnega razvoja ter gospodarske rasti. Ne moremo mimo njenih vplivov na uporabo naravnih virov in vzdržljivost okolja.

Urbanizacija ni le demografski pojav. Pomeni spreminjanje odnosov med mestom in podeželjem. Pomeni spreminjanje videza tako velemest kot vasi.

Na to se moramo odzvati. Tako ne moremo nadaljevati. Ti izzivi so stvarni. Z njimi se je treba spoprijeti slej ko prej v vseh državah. Prav gotovo bomo imeli večje možnosti za uspeh, če se bomo z njimi soočili združeni v svetovnem partnerstvu.

Množičen beg iz vasi v mesta je povzročil hudo revščino v mestih, še zlasti med ženskami in otroki, pomanjkanje stanovanj in osnovnih storitev, nezaposlenost in prikrito nezaposlenost, etnično nestrpnost in nasilje, zlorabo virov, kriminal in družbeni razkroj. Pojav gigantskih večmilijonskih velemest je povzročil uničevanje pokrajine, prometne zastoje ter onesnaževanje zraka, vode in zemlje. Vse vrste človekovih naselij, velika in manjša mesta ter vasi, so pod gospodarskim pritiskom brez primere.

Vendar moramo v teh istih človekovih naseljih iskati možnosti za gospodarski napredek in delovna mesta za prihodnje generacije. Zato morajo človekova naselja po vsem svetu postati trajnostna, produktivna varna zdrava in humana. To zahteva rešitve in odgovore na nekatera zelo težka vprašanja. Kako izboljšati upravljanje in financiranje človekovih naselij? Katere politike lahko izboljšajo življenjske in delovne pogoje revnih, družin in skupnosti? Kako lahko gospodarsko rast in možnosti za zaposlovanje v večji meri razširimo na velemesta brez dolgoročne škode za okolje in uničevanja zemeljskih naravnih virov? Kako oskrbovati tako mesta kot podeželje s pičlimi viri? Kako zagotavljati dostopna stanovanja in storitve za naraščajočo svetovno populacijo?

Ta vprašanja niso usmerjena le na razvijajoči se Jug. Gospodarske in družbene spremembe mečejo senco tudi na velemesta na industrializiranem Severu. Skupne težave terjajo skupen svetovni načrt za njihovo reševanje.

Soočamo se s prihodnostjo, v katero ne moremo po poteh iz preteklosti. Vendar smo na Habitatu II v Carigradu zarisali poti v to prihodnost. Naredili smo odločne korake. Sprožili smo nov proces svetovnega partnerstva za trajnostna človekova naselja urbanizirajočega se sveta. S tem tudi dajemo podporo zavezam, ki jih je mednarodna skupnost prevzela na vrsti prelomnih konferenc Združenih narodov, ki so se začele z vrhunskim srečanjem o Zemlji v Rio de Janeiru leta 1992.

Konferenca Habitat je pomembna z več vidikov. Izstopata dve področji: močan poudarek je bil dan strnjenemu integralnemu pristopu in inovativnim zamislim. Na nobeni prejšnji konferenci Združenih narodov ni sodelovalo tako veliko število specializiranih organizacij, ki se jih to tiče. Lokalne uprave, poslovne, nevladne organizacije, parlamentarci, ženske skupine, sindikati, akademije znanosti in tehniških ved, verske skupine, kulturna društva, fundacije in mladina – vsak je v svojem krogu razpravljal in oblikoval svojo vlogo pri podpiranju ciljev konference.

Ta konferenca je vzpostavila formalni mehanizem, prek katerega lahko ti odločilni akterji izražajo svoje zamisli in svojo zaskrbljenost in sodelujejo z vladnimi predstavniki. Tako je Habitat II. prva konferenca Združenih narodov, ki je v okviru njihovega uradnega ustroja dala prostor na govorniškem odru predstavnikom civilne družbe. To je konferenca, na kateri so se začela oblikovati nova partnerstva v podporo skupnemu cilju.

Ta proces je okrepiło veliko vzporednih dejavnosti, ki so potekale med samo konferenco. Pomembnejša vprašanja so pred konferenco obravnavali v obliki dialogov, na seminarjih, simpozijih, okroglih mizah in na predstavitvah vseh vrst, kar je razširilo in poglobilo njen že tako obsežen in zahteven dnevni red. Širok razpon obravnavanih tem je dopolnjevala pestrost njihovih pobudnikov. Čestitam turški vladi in carigrabski mestni upravi za pospeševanje tega procesa in za njuno zelo dejavno organizacijsko in pokroviteljsko vlogo.

Zaradi tehničnega in praktičnega prispevka bi bilo treba poudariti pomemben vidik procesa Habitat. To je odkrivanje "najboljših

praks" kot modelov inovativnega razmišljanja in vira navdiha za izboljšave v mestih in drugih naseljih. Tako je bil Habitat II. "izstrelitvena rampa" za zamisli, ki lahko prinesejo spremembe v človeško življenje in ki se jih lahko prosto uporablja in prilagaja za vse skupnosti, ki si prizadevajo za boljše življenje. Zaradi te novosti si je konferenca pridobila izredno naklonjenost, kar je jamstvo za njen praktični učinek.

Še posebej sem zadovoljen, ker vidim, da je šlo tu za resnično kolektivno prizadevanje v okviru celotnega sistema. Sodelovanje med agencijami in programi Združenih narodov, vključno z institucijami Bretton Woodsa, je bilo plodno tako pri poteku konference kot pri mnogih vzporednih dejavnostih. Ne bom izgubljal besed za prepričevanje, da boste ta močan duh skupinskega dela in vzajemnega sodelovanja med agencijami ohranili v naslednji bistveni fazi, ko boste svoje odločitve prenašali v konkretna dejanja.

V zvezi s tem bi rad poudaril tri zahteve:

– Posamezne ustanove sistema Združenih narodov morajo sodelovati pri vzajemnih podpornih dejavnostih. To je še zlasti pomembno, če upoštevamo multidisciplinarno naravo te konference.

– Nadaljnje korake po tej konferenci je treba povezati s tekočimi akcijami za izvajanje sklepov, sprejetih na drugih nedavnih svetovnih konferencah. Okvir za to povezavo je bil določen po tematskih delovnih skupinah, ki jih je ustanovil sistem Združenih narodov. Vprašanja, ki jih obravnavajo te delovne skupine – zaposlovanje in zadovoljiva prehranitev, spodbudno okolje in družbene storitve skupaj s poudarkom na zmanjševanju revščine – so odločilnega pomena za uresničitev na tej konferenci sprejetih odločitev.

– Pri nadaljnjih korakih moramo dodatno spodbujati krepitev partnerstva med Združenimi narodi in civilno družbo, ki je z aktivnim sodelovanjem in raznovrstnimi prispevki naredila to konferenco tako edinstveno in plodno.

Odločitve, sprejete v Carigradu, pomenijo trden temelj za prihodnji napredek. Vendar pa jih je treba prenesti v konkretna dejanja, v državno politiko, v nove oblike mednarodnega sodelovanja, v tesnejše sodelovanje med vlado in civilno družbo.

Govor Boutros Boutros – Ghalija, generalnega sekretarja ZN na II. Konferenci ZN o človekovih naseljih (Habitat II), Carigrad, 12. junij 1996.

Prvi del

CARIGRAJSKA DEKLARACIJA

1. Voditelji držav, vladnih in uradnih delegacij držav, ki smo se zbrali na Konferenci Združenih narodov o človekovih naseljih (Habitat II) od 3. do 14. junija 1996 v Carigradu v Turčiji, smo ob tej priložnosti potrdili skupni cilj zagotavljanja primerne bivališča za vse in zagotovitev, da bodo mesta in druga naselja varnejša, bolj zdrava, primernejša za življenje, pravičneje razporejena, trajnostna¹ in ustvarjalnejša. Naša posvetovanja o dveh glavnih temah konference, o primernem bivališču za vse in o trajnostnem razvoju človekovih naselij² v urbaniziranem svetu izhajajo iz Ustanovne listine Združenih narodov in imajo za cilj ponovno potrditev obstoječih in ustvarjanje novih partnerstev za delovanje na mednarodni, državnih in lokalnih ravneh za izboljšanje našega življenjskega okolja. Zaveujemo se ciljem, načelom in priporočilom, ki jih vsebuje *Agenda Habitat*, in jamčimo svojo vzajemno podporo za njihovo izvajanje.

2. Ker se zavedamo nujnosti, smo proučili stalno slabšanje pogojev bivanja v mestih in drugih naseljih. Hkrati se zavedamo, da so mesta središča civilizacije, gospodarskega razvoja ter družbenega, kulturnega, duhovnega in znanstvenega napredka. Izkoristiti moramo priložnost in ohraniti raznolikost naših naselij, da bi tako spodbujali solidarnost med vsemi narodi.

3. Ponovno potrjujemo našo zavezanost boljšemu življenjskemu standardu v večji svobodi za vse človeštvo. Sklicujemo se na konferenco Združenih narodov o človekovih naseljih, ki je potekala v Vancouvru v Kanadi, na mednarodno leto bivališč za brezdomce in na Svetovno strategijo bivališč, ki so prispevali k povečani svetovni zavesti o problemih človekovih naselij in pozvali k dejanjem za zagotovitev primerne bivališča za vse. Rezultat zadnjih konferenc Združenih narodov, zlasti konference Združenih narodov o okolju in razvoju, je obširen pregled potrebnih dejanj za pravično doseganje miru, pravice in demokracije, temelječih na gospodarskem in socialnem razvoju ter varstvu okolja kot neodvisnih in medsebojno dopolnjujočih se sestavnih delih trajnostnega razvoja. Ta pregled smo skušali sistematično združiti v *Agendi Habitat*.

4. Za izboljšanje kakovosti življenja v človekovih naseljih se moramo boriti proti slabšanju razmer, ki v večini primerov, zlasti v

¹Pojem "sustainable" v angleškem jeziku prevajamo v slovenski jezik s pojmom "trajnosten". Glej opombe na koncu publikacije.

državah v razvoju, dosegajo krizne razsežnosti. Med drugim trajnostna poraba in struktura proizvodnje zlasti v industrijskih državah; neuravnotežene spremembe prebivalstva, vključno s strukturo in porazdelitvijo; ob prednostnem obravnavanju teženj k čezmernim koncentracijam prebivalstva; brezdomcem; vedno večji revščini; brezposelnosti; družbeni izločitvi; razpadom družin; nezadostnim virom; pomanjkanju osnovne infrastrukture in storitev; pomanjkanju ustreznega načrtovanja; rastoči negotovosti in nasilju; degradaciji okolja in povečani ranljivosti na nesreče.

5. Problematika človekovih naselij je splošna, vendar se države in regije srečujejo tudi s posebnimi problemi, za katere so potrebne posebne rešitve. Zavedamo se potrebe po stopnjevanju naših prizadevanj in sodelovanja za izboljšanje življenjskih razmer v mestih in drugih naseljih po vsem svetu, zlasti pa v državah v razvoju, kjer je položaj posebej resen, in v državah z gospodarstvi v prehodu. V tej zvezi potrjujemo, da je globalizacija svetovnega gospodarstva priložnost in izziv za razvoj kakor tudi tveganje in negotovost in da bi bilo dosego ciljev *Agende Habitat* med drugim mogoče pospešiti s pozitivnimi dejanji, kot so financiranje razvoja, zunanjih dolgov, mednarodne trgovine in prenosa tehnologij. Naša mesta in druga naselja morajo biti kraji, kjer človeška bitja živijo polno življenje v dostojanstvu, dobrem zdravju, varnosti, sreči in upanju.

6. Razvoj podeželja in mest sta med seboj odvisna. Poleg izboljšanja mestnega okolja je treba zagotoviti tudi primerno infrastrukturo, javne storitve in zaposlitvene možnosti v podeželskih območjih, da bi postala privlačnejša, razviti je treba povezano omrežje naselij in čimbolj zmanjšati preseljevanje podeželskega prebivalstva v mesta. Posebej se je treba osredotočiti na srednje velika in majhna mesta.

7. Ker je človek središče naše skrbi za trajnostni razvoj, je tudi temelj naših dejanj pri izvajanju *Agende Habitat*. Zavedamo se posebnih potreb žensk, otrok in mladine po varnih, zdravih in zanesljivih življenjskih razmerah. Stopnjevali bomo naša prizadevanja za zatiranje revščine in diskriminacije, za zagotavljanje in varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse in za zadovoljevanje osnovnih potreb, kot so izobraževanje, prehrana in vseživljenjska zdravstvena oskrba ter zlasti zagotavljanje primernih bivališč za vse. V ta namen se zavezujemo za izboljšanje življenj-

skih razmer v mestih in drugih naseljih v skladu z lokalnimi potrebami in resničnostjo ter se zavedamo potrebe, da se splošne, gospodarske, socialne in okoljevarstvene razvojne smeri usmerijo v zagotavljanje boljšega življenjskega okolja za vse ljudi. Zagotovili bomo tudi polno in enakopravno sodelovanje vseh žensk in moških ter sodelovanje mladine v političnem, gospodarskem in socialnem življenju. Spodbujali bomo možnosti enakopravnega sodelovanja telesno in duševno prizadetih kakor tudi spolno enakopravnost v politikah, programih in projektih za trajnostni razvoj bivališč ter mest in drugih naselij. To se zavezujemo posebno glede na več kot milijardo ljudi v popolni revščini in na člane ranljivih in zapostavljenih skupin, ki so upoštevana v *Agendi Habitat*.

8. Ponovno potrjujemo našo zavezanost popolnemu in naprednemu uresničevanju pravice do primerne stanovanja, kot jo zagotavljajo mednarodni dokumenti. V ta namen si bomo prizadevali za dejavno sodelovanje naših javnih, zasebnih in nevladnih partnerjev na vseh ravneh, da zagotovimo pravno varnost posesti, zaščito pred diskriminacijo in enakopraven dostop do primerne stanovanja za vse osebe in njihove družine.

9. Prizadevali si bomo za razširitev ponudbe cenovno dostopnih stanovanj tako, da bomo učinkovito ter socialno in do okolja odgovorno omogočili trgu lažji dostop do zemlje in posojil ter pomagali tistim, ki niso sposobni sodelovati na trgu s stanovanji.

10. Za ohranitev svetovnega okolja in za izboljšanje kakovosti življenja v človekovih naseljih se zavezujemo za trajnostno strukturo proizvodnje, porabe, prometa in razvoja naselij; za preprečevanje onesnaževanja; za upoštevanje nosilnosti ekosistema in za ohranjanje možnosti za prihodnje generacije. V zvezi s tem bomo v duhu globalnega partnerstva sodelovali za ohranitev, varovanje in obnavljanje zdravja in celovitosti svetovnega ekosistema. Ob upoštevanju različnega prispevka k degradaciji svetovnega okolja ponovno potrjujemo načelo, da imajo države skupne, a tudi različne odgovornosti. Zavedamo se tudi, da je treba ukrepati v skladu s pristopom po "načelu previdnosti" in glede na možnosti posameznih držav. Prav tako se bomo prizadevali za zdravo življenjsko okolje, zlasti z zagotavljanjem ustreznih količin zdrave vode in učinkovitega ravnanja z odpadki.

11. Spodbujali bomo ohranjanje, obnavljanje in vzdrževanje stavb, spomenikov, odprtih prostorov, krajin in strukture naselij,

ki so zgodovinske, kulturne, arhitekturne, naravne, verske ali duhovne vrednote.

12. Sprejemamo strategijo omogočanja ter načela partnerstva in sodelovanja kot najbolj demokratičen in učinkovit pristop k ureničenju naših obveznosti. Ob upoštevanju lokalnih skupnosti kot naših najtesnejših in temeljnih partnerjev pri izvajanju *Agende Habitat* moramo v pravnem okviru vsake države pospeševati decentralizacijo z demokratičnimi lokalnimi skupnostmi in si prizadevati za krepitev njihovih finančnih in institucionalnih zmogljivosti v skladu z zakonodajo posameznih držav, hkrati pa zagotavljati njihovo pregledno delovanje, odgovornost in dovezetnost za potrebe ljudi, ki so ključne zahteve za vlade na vseh ravneh. Okrepili bomo tudi naše sodelovanje s parlamentarci, zasebnim sektorjem, sindikati ter nevladnimi in drugimi organizacijami civilne družbe ob ustreznem upoštevanju njihove avtonomnosti. Okrepili bomo vlogo žensk in spodbujali družbeno in okoljevarstveno odgovorne skupne naložbe zasebnega sektorja. Lokalne dejavnosti bo treba voditi in spodbujati z lokalnimi programi na podlagi *Agende 21*, *Agende Habitat* ali katerega koli drugega enakovrednega programa kakor tudi na podlagi izkušenj svetovnega sodelovanja, ki se je začelo v Carigradu s Svetovnim zborom mest in lokalnih uprav, ob upoštevanju državnih politik, ciljev, prednosti in programov. Strategija usposabljanja in omogočanja vključuje odgovornost vlad za izvajanje posebnih ukrepov za pripadnike zapostavljenih in ranljivih skupin, kadar je to mogoče.

13. Ker bo za izvajanje *Agende Habitat* treba zagotoviti ustrezno financiranje, je treba mobilizirati finančna sredstva na državnih in mednarodnih ravneh, vključno z novimi in dodatnimi sredstvi iz vseh virov – multilateralnih in bilateralnih, javnih in zasebnih. V tej zvezi je treba pospeševati razvoj lastnih zmogljivosti in prenos ustreznih tehnologij ter znanja in izkušenj. Še enkrat pa ponavljamo naše obveznosti, izražene na zadnjih konferencah Združenih narodov, posebej glede financiranja in prenosa tehnologij, zapisanih v Agendi 21.

14. Prepričani smo, da bo za polno in učinkovito izvajanje *Agende Habitat* treba okrepiti vlogo in funkcije Centra ZN za človekova naselja (UNCHS – Habitat) ob upoštevanju potrebe, da se center osredotoči na dobro opredeljene in temeljito pripravljene cilje in strateška vprašanja. V ta namen jamčimo našo podporo za uspe-

šno izvajanje *Agende Habitat*. Zavedamo se tudi potrebe po kre-
pitvi vloge in nalog Centra ZN za človekova naselja (UNCHS) kot
glavnega pogoja za uspešno izvajanje *Agende Habitat* in njenega
Svetovnega načrta delovanja.

15. Sedanja konferenca v Carigradu označuje začetek novega
obdobja sodelovanja, obdobja kulture solidarnosti. Na prehodu v
enaindvajseto stoletje ponujamo pozitivno vizijo trajnostnih mest
in drugih naselij, upanja za našo skupno prihodnost in spodbudo
za vključitev v resnično truda vreden in privlačen izziv skupne gra-
ditve sveta, kjer bo vsakdo lahko živel v varnem domu ob pričako-
vanju življenja v dostojanstvu, dobrem zdravju, varnosti, sreči in
upanju.

*Sprejeto na sklepnem zasedanju II. Konference Združenih naro-
dov o človekovih naseljih, v Carigradu, 14. junija 1996.*

Drugi del

AGENDA HABITAT

I. POGLAVJE

Predgovor

1. Zavedamo se, da je nujno treba izboljšati kakovost človekovih naselij, ki odločilno vpliva na vsakodnevno življenje in blagor ljudstev. Vemo, da obstajajo velike možnosti in upanje za oblikovanje novega sveta, v katerem bodo lahko gospodarski ter družbeni razvoj in varstvo okolja kot medsebojno odvisne in podpirajoče se sestavine uresničene s pomočjo solidarnosti in sodelovanja znotraj držav in med njimi ter s pomočjo učinkovitih partnerstev na vseh ravneh. Mednarodno sodelovanje in splošna solidarnost, ki ju vodijo cilji in načela Ustanovne listine Združenih narodov in potekata v duhu partnerstva, sta odločilna za izboljšanje kakovosti življenja ljudstev sveta.

2. Namen II. Konference Združenih narodov o človekovih naseljih (Habitat II) je obravnava dveh tem, ki imata enak svetovni pomen: "Ustrezno stanovanje za vse" in "Trajnostni razvoj človekovih naselij v urbanizirajočem se svetu". Ljudje morajo biti pri prizadevanjih za trajnostni¹ razvoj deležni največje skrbi, vključujoč ustrezno stanovanje za vse in trajnostni razvoj naselij; upravičeni so tudi do zdravega in produktivnega življenja v ubranosti z naravo.

3. Pri obravnavi prve teme vemo, da velik del svetovnega prebivalstva nima ustreznega stanovanja in sanitarij, zlasti v državah v razvoju. Zavedamo se, da je zagotavljanje varnega in zdravega stanovanja in osnovnih storitev nujno za človekovo fizično, psihološko, družbeno in ekonomsko blaginjo in moramo zagotavljanje stanovanja ter osnovnih storitev vključiti med naše temeljne, prednostne naloge pri urejanju položaja več kot milijarde ljudi, ki nimajo zadovoljivih življenjskih razmer. Naš cilj je zagotavljanje ustreznega stanovanja za vse ljudi, zlasti zapostavljene revne osebe v mestih in na deželi. Doseči pa ga nameravamo z omogočanjem razvoja in izboljšanja stanovanja za vse ljudi tako, da bo okolju neškodljivo.

4. Pri obravnavi druge teme vemo, da trajnostni razvoj človekovih naselij² vključuje gospodarski razvoj, družbeni razvoj in varstvo okolja, ob polnem spoštovanju vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin, vključujoč pravico do razvoja. Predstavlja sreds-

tvo za doseganje večje stabilnosti in miru na svetu, ki bo temeljil na etičnem in duhovnem gledanju. Demokracija, spoštovanje človekovih pravic, pregledna, predstavniška in odgovorna vlada in uprava v vseh sektorjih družbe ter učinkovito sodelovanje civilne družbe so nujni pogoji za uresničevanje trajnostnega razvoja. Pomanjkanje razvoja in obstoj razširjene, popolne revščine lahko onemogočita polno in učinkovito uživanje človekovih pravic in spodkopljeta krhko demokracijo in splošno sodelovanje pri upravljanju. Vendar pa ni upravičeno, da bi kdo revščino in pomanjkanje razvoja izkoristil za opravičenje kršenja človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

5. Zavedajoč se, da so omenjena vprašanja svetovnega pomena, se je mednarodna skupnost ob sklicu Habitat II odločila, da bo dogovorjen in usklajen globalni pristop lahko zelo pospešil napredovanje pri doseganju zgoraj omenjenih ciljev. Netrajnostni in neuravnoteženi vzorci proizvodnje in potrošnje, zlasti v industrializiranih državah, slabšanje okolja, demografske spremembe, razširjena in trdovratna revščina ter družbena in gospodarska neenakost imajo lahko lokalne, vsedržavne in svetovne učinke. Prej ko bodo skupnosti, lokalne vlade, javna partnerstva in zasebni ter družbeni sektor združili svoja prizadevanja za doseganje vsestranskih, drznih in inovativnih strategij za zagotavljanje in razvoj stanovanj in človekovih naselij, boljši bodo obeti za zagotavljanje varnosti, zdravja in blaginje ljudi in večje bodo možnosti za uspešno reševanje globalnih problemov varstva okolja ter družbenih problemov.

6. Ob upoštevanju izkušenj, ki smo jih zbrali vse od prve Konference Združenih narodov o človekovih naseljih Habitat, ki je bila v Vancouvru, Kanada, leta 1976 do zdaj, je Habitat II potrdil dosežke pomembnih svetovnih konferenc in jih vključil v agendo o človekovih naseljih: Agendo Habitat. Na vrhu v Riu de Janeiru so na Konferenci Združenih narodov o okolju in razvoju (the United Nations Conference on Environment and Development – the Earth Summit) izdelali Agendo 21. Na tej konferenci se je mednarodna skupnost sporazumela o okviru za trajnostni razvoj človekovih naselij. Tudi vse kasnejše konference: Četrta svetovna konferenca žensk – v Pekingu 1995 (the Fourth World Conference on Women, Beijing, 1995); Svetovni vrh o družbenem razvoju – v Kopenhagenu 1995 (the World Summit for Social Development, Copenhagen, 1995); Mednarodna konferenca o prebivalstvu in raz-

voju – v Kairu 1994 (the International Conference on Population and Development, Cairo, 1994); Svetovna Konferenca o trajnostnem razvoju malih otoških držav v razvoju – na Barbadosu 1994 (the Global Conference on the Sustainable Development of Small Island Developing States, Barbados, 1994); Svetovna konferenca o zmanjšanju naravnih nesreč – v Yokohami 1994 (the World Conference on natural Disaster Reduction, Yokohama, 1994) in Svetovna konferenca o človekovih pravicah – na Dunaju 1993 (the World Conference on Human Rights, Vienna, 1993), kot tudi Svetovni vrh za otroke – v New Yorku 1990 (the World Summit for Children, New York, 1990) in Svetovna konferenca o izobraževanju za vse – v Jomtienu na Tajskem 1990 (the World Conference on Education for All, Jomtien, Thailand, 1990) se loteva pomembnih družbenih, gospodarskih in okoljevarstvenih vprašanj, vključno z elementi agende o trajnostnem razvoju, katere učinkovito izvajanje zahteva delovanje na lokalnem, nacionalnem in mednarodnem nivoju. Svetovna strategija za stanovanja do leta 2000, sprejeta leta 1988 (the Global Strategy for Shelter to the Year 2000), ki poudarja potrebo po izboljšani proizvodnji in nudenju bivališč, ki je revidirala nacionalne stanovanjske politike in strategije, omogočanja doseganja ciljev, nuditi koristne smernice za pridobivanje ustreznega stanovanja vsem ljudem v naslednjem stoletju.

7. V zgodovini so urbanizacijo povezovali z gospodarskim in družbenim razvojem, širjenjem pismenosti in izobraževanja, izboljšanjem splošnega zdravstvenega stanja, večjo dostopnostjo družbenih storitev in kulturno, politično in religiozno udeležbo. Demokratizacija je povečala udeležnost civilne družbe ter sodelovanje v javno-zasebnih partnerstvih. Pospešila je decentralizirano planiranje in upravljanje z udeležbo zainteresiranih, ki sta pomembni sestavini uspešne urbane prihodnosti. Mesta, ki so gonilo rasti in inkubatorji civilizacije, so olajšala evolucijo v znanju, kulturi in tradiciji, ter industriji in gospodarstvu. Pravilno načrtovana in upravljana urbana naselja ponujajo velike možnosti za človekov razvoj in za varstvo svetovnih naravnih virov, saj lahko v urbanih naseljih živi veliko ljudi, omeji pa se njihove vplive na naravno okolje. Rast velikih in manjših mest povzroča družbene in gospodarske spremembe ter vplive na okolje, ki segajo izven meja mest. Habitat II obravnava vsa naselja – velika, srednja in majhna – in potrjuje potrebo po splošnem izboljšanju življenjskih in delovnih razmer.

8. Da bi premagali obstoječe probleme in zagotovili prihodnji razvoj ter izboljšanje gospodarskih, družbenih in okoljskih razmer v človekovih naseljih, se moramo najprej zavedati izzivov, s katerimi se soočajo velika in manjša mesta. Glede na sedanja predvidevanja bo ob prelomu stoletja več kot 3 milijarde ljudi – polovica svetovnega prebivalstva – živelo in delalo v urbanih območjih. Najresnejši problemi, s katerimi se spopadajo velika in manjša mesta ter njihovi prebivalci, so med drugim nezadostni finančni viri, pomanjkanje možnosti za zaposlitev, rastoče število brezdomcev in gradnja naselij na črno, vedno večja revščina in prepad med bogatimi in revnimi, povečana nevarnost in dvig kriminalitete, nezadostni in slabši izgledi za gradbene storitve in infrastrukturo, pomanjkanje zdravstvenih ter izobraževalnih objektov, nepravilna raba tal, nezaščiten zemljiško lastništvo, zgoščanje prometa, rastoče onesnaževanje, pomanjkanje zelenih površin, nezadostna oskrba z vodo in nezadostna sanitarna ureditev, neusklajen urban razvoj in večja dovzetnost za nesreče. Vsi omenjeni problemi so resno ogrozili zmožnosti vlade, zlasti v državah v razvoju, da bi uresničevali gospodarski razvoj, socialni razvoj in varstvo okolja. Ti so med seboj odvisne in podpirajoče se sestavine trajnostnega razvoja, ki je okvir naših prizadevanj za doseg večje kakovosti življenja za vse ljudi. Velike stopnje mednarodne in interne migracije, rast prebivalstva v mestih ter netrajnostni in neuravnoteženi vzorci proizvodnje in potrošnje postavljajo omejena vprašanja v posebej akutni obliki. Velik del svetovnega urbanega prebivalstva živi v neprimernih razmerah, sooča pa se z resnimi problemi, tudi okoljskimi, ki jih zaostrejuje nezadostne kapacitete planiranja in upravljanja, pomanjkanje vlaganj in tehnologije, nezadostna mobilizacija in neprimerno razporejanje finančnih sredstev ter pomanjkanje socialnih in ekonomskih priložnosti. Mednarodni migranti potrebujejo stanovanja in osnovne storitve, izobraževanje, zaposlitev in družbeno integracijo, ne da bi ob tem izgubili svojo kulturno identiteto; v državah gostiteljicah jih je treba ustrezno zaščititi ter jim dati posvetiti ustrezno pozornost.

9. V procesu globalizacije povezovanja in rastoče medsebojne odvisnosti predstavljajo ruralna naselja velik izziv in priložnost za oživiljene razvojne iniciative na vseh ravneh ter področjih. Vendar se v številnih podeželskih naseljih soočajo s popolnim ali delnim pomanjkanjem ekonomskih možnosti, zlasti zaposlitve, ter s po-

polnim ali delnim pomanjkanjem infrastrukture in storitev, zlasti tistih, ki zagotavljajo oskrbo z vodo, sanitarno ureditev, zdravstvene storitve, izobraževanje, komunikacijo, transport in oskrbo z energijo. Z ustreznimi prizadevanji in tehnologijo, namenjeno podeželskemu razvoju, bi lahko zmanjšali med drugim neravnotežja, ne-trajnostne in neuravnotežene prakse, revščino, izolacijo, onesnaževanje okolja in nezaščiten zemljiško lastništvo. Omenjena prizadevanja lahko prispevajo k izboljšanju povezave med podeželskimi naselji ter glavnim tokom ekonomskega, socialnega in kulturnega življenja, prispevajo k zagotavljanju trajnostnih skupnosti in varnih okolij ter lahko zmanjšajo pritisk na rast mest.

10. Mesta in ruralna naselja povezuje pretok blaga, sredstev in ljudi. Urbano-podeželske povezave imajo kritičen pomen za trajnostnost človekovih naselij. Rast podeželskega prebivalstva je prehitela ustvarjanje delovnih mest in ekonomskih priložnosti, zato se je stalno povečevala migracija iz podeželskih v urbane predele, zlasti v državah v razvoju, kar izjemno pritiska na urbano infrastrukturo in storitve, ki so že sedaj pod težko obremenitvijo. Nujno je odpraviti ruralno revščino in izboljšati kakovost življenjskih razmer ter ustvariti priložnosti za zaposlovanje in izobraževanje v podeželskih naseljih, regionalnih središčih in pomembnejših mestih. Izkoristiti je treba komplementarnost in povezanost podeželskih in urbanih območij z uravnovešanjem njihovih različnih ekonomskih, socialnih in okoljskih razmer.

11. Več ljudi kot kdajkoli prej živi v popolni revščini in brez ustreznega stanovanja. Nezdostno stanovanje in brezdomstvo ustvarjata vedno težji položaj v mnogih državah in ogrožata zdravstvene in varnostne standarde ter celo samo življenje. Vsakdo ima pravico do ustreznega življenjskega standarda zase in za svojo družino, kar vključuje ustrezno prehrano, obleko, stanovanje, oskrbo z vodo, sanitarno ureditev in pravico do stalnega izboljševanja življenjskih razmer.

12. Hitro naraščajoče število brezdomcev, vključujoč begunce in druge osebe brez bivališča, ki potrebujejo mednarodno zaščito, ter ljudi, ki so izgubili bivališče in ostali v lastni državi, kot posledica naravnih nesreč in od človeka povzročenih nesreč, pogloblja stanovaljsko krizo in poudarja potrebo po hitri in trajni rešitvi problema.

13. V celoti je treba upoštevati potrebe otrok in mladine, zlasti v zvezi z njihovim življenjskim okoljem. Posebno pozornost je treba

posvetiti udeležbi pri oblikovanju mest in drugih naselij ter sosesk; in to z namenom, ustvariti stabilnejše življenjske pogoje zanje ter uporabiti njihov vpogled, ustvarjalnost in mnenja o okolju. Posebno pozornost je treba posvetiti stanovanjskim potrebam ranljivih otrok, na primer otrok z ulice, begunskih otrok in tistih otrok, ki so žrtve spolnega izkoriščanja. Starši in druge osebe, ki so zakonsko odgovorne za otroke, imajo odgovornost, pravico in dolžnost, v skladu s Konvencijo o pravicah otroka (the Convention on the Rights of the Child), da rešujejo omenjene potrebe.

14. V stanovanjskih politikah in v politikah urbanega razvoja in upravljanja je treba posebno pozornost posvetiti potrebam in udeležbi prvotnih/avtohtonih prebivalcev. Te politike morajo v celoti upoštevati njihovo identiteto in kulturo ter jim nuditi ustrezno okolje, ki jim omogoča sodelovati v političnem, socialnem in ekonomskem življenju.

15. Ženske bi morale imeti pomembno vlogo pri oblikovanju in razvoju trajnostnih naselij. Vendar se zaradi številnih dejavnikov, med drugim trdovratnega in rastočega bremena revščine žensk in diskriminacije proti njim, soočajo s posebnimi omejitvami pri pridobivanju stanovanja in polni udeleženi pri odločanju o trajnostnih naseljih. Omogočanje ženskam, da bodo v polnem obsegu in enakopravno udeležene v političnem, socialnem in ekonomskem življenju, nadalje izboljšanje zdravstvenega stanja in odprava revščine so nujni za doseganje trajnostnih človekovih naselij.

16. Srečevanje z zmanjšanimi zmožnostmi ljudi je del normalnega vsakdana. Osebe, ki so prizadete, nimajo vedno možnosti za polno in enakopravno udeležbo pri razvoju in upravljanju človekovih naselij, kakor tudi ne pri odločanju, zaradi socialnih, ekonomskih, vedenjskih in fizičnih preprek ter diskriminacije. Te ovire je treba odpraviti, potrebe in zanimanja prizadetih oseb pa celovito vključiti v načrte in politike poselitve, saj bodo ta le tako dostopna vsem.

17. Starejše osebe so upravičene do izpolnjujočega in produktivnega življenja in bi morale imeti možnost za polno udeleženo v njihovih skupnostih in v družbi ter pri celotnem odločanju o njihovem blagostanju, zlasti o stanovanjskih potrebah. Številne prispevke starejših oseb k političnim, družbenim in ekonomskim procesom v človekovih naseljih je treba priznati in ceniti. Posebno pozornost je treba posvetiti izpolnjevanju razvijajočih se stano-

vanjskih potreb in potreb po mobilnosti, da bi starejšim še naprej omogočili zadovoljujoče živeti v njihovih skupnostih.

18. Četudi v številnih državah, zlasti razvijajočih, primanjkuje zakonskih, institucionalnih, finančnih, tehnoloških in človeških virov za ustrezno odzivanje na hitro urbanizacijo, se mnoge lokalne uprave lotevajo izzivov z odprtim, odgovornim in učinkovitim vodstvenim pristopom in želijo prebivalstvo hitro vključiti v proces trajnostnega razvoja. Omogočati in usposabljanje je treba strukture, ki lajšajo neodvisnost pobud in ustvarjalnost ter ki spodbujajo številna partnerstva, med drugim partnerstvo z zasebnim sektorjem znotraj držav in med njimi. Nadalje, omogočanje in pooblašcanje vseh ljudi, zlasti ranljivih in zapostavljenih skupin, in še posebej revnih, da enakopravno in učinkovito sodelujejo v vseh dejavnostih v zvezi z naselji, je temelj za civilno udeležnost in zato ju morajo nacionalni oblasti podpirati. Agenda Habitat nudi okvir za omogočanje ljudem, da prevzamejo odgovornost za širjenje in ustvarjanje trajnostnih človekovih naselij.

19. Problemi človekovih naselij so multidimenzionalne narave. Zavedamo se, da vprašanja ustreznega stanovanja za vse in trajnostnih človekovih naselij nista ločeni od širšega socialnega in ekonomskega razvoja držav in ju ni mogoče ločevati od potreb za oblikovanje ugodnih nacionalnih in mednarodnih okvirov ekonomskega in socialnega razvoja ter varstva okolja, ki so nujne in podpirajoče se sestavine trajnostnega razvoja.

20. Obstajajo odločilne razlike med naselji v različnih regijah, v različnih državah in tudi znotraj njih. Razlike, specifični položaji in različne zmožnosti ter pristojnosti vsake skupnosti ali države morajo biti upoštevane pri izvajanju Agende Habitat. V tej zvezi so za izvajanje Agende Habitat osrednjega pomena mednarodno, regionalno, subregionalno, nacionalno in lokalno sodelovanje ter partnerstva; inštitucije, kot je Komisija ZN za človekova naselja (Commission on Human settlements) in Center Združenih narodov za človekova naselja (Habitat) (the United Nations Centre for Human Settlements – Habitat).

21. Agenda Habitat je svetovni klic k delovanju na vseh nivojih. V okviru ciljev, načel in obvez nudi pozitivno vizijo trajnostnih človekovih naselij – kjer so vsi ljudje deležni ustreznega stanovanja, zdravega in varnega okolja, osnovnih storitev in produktivne ter svobodno izbrane zaposlitve. Agenda Habitat bo usmerjala vsa

prizadevanja, da bi to vizijo uresničili.

II. POGLAVJE

Cilji in načela

22. Cilji Agende Habitat so v popolnem skladju s cilji in načeli Ustanovne listine Združenih narodov in mednarodnega prava.

23. Ob tem, da je treba upoštevati pomen nacionalnih in regionalnih posebnosti in različnih zgodovinskih, kulturnih in religioz-nih ozadij, je naloga vseh držav širjenje in varstvo vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin, vključno s pravico do razvoja.

24. Izvajanje Agende Habitat z nacionalnimi zakoni in prednostnimi nalogami razvoja ter programi in politikami je vrhovna pravica in dolžnost vsake države v skladu z vsemi človekovimi pravicami in temeljnimi svoboščinami, vključujoč pravico do razvoja, ter v skladu s pomenom in ob polnem spoštovanju različnih religioz-nih in etičnih vrednot, kulturnih ozadij in filozofskih prepričanj posameznikov in njihovih skupnosti; tako se prispeva k temu, da vsi ljudje v polnem obsegu uživajo človekove pravice; in tako naj bi uresničili cilj ustreznega stanovanja za vse in trajnostnen razvoj človekovih naselij.

25. Države, ki sodelujemo na Konferenci Združenih narodov o človekovih naseljih (Habitat II), se obvezujemo k politični, ekonomski, okoljevarstveni, etični in duhovni viziji človekovih naselij, ki temelji na načelih enakosti, solidarnosti, partnerstva, človekovega dostojanstva, spoštovanja in sodelovanja. Sprejemamo cilje in načela zagotavljanja ustreznega stanovanja za vse in trajnostnega razvoja človekovih naselij v urbanizirajočem se svetu. Verjame-mo, da bo doseganje teh ciljev privedlo k bolj stabilnemu in pravičnemu svetu, kjer ne bo krivic in konfliktov in bo prispevalo k pravičnemu, splošnemu in trajnemu miru. Civilni, etnični in reli-giozni spori, kršitve človekovih pravic, tuja in kolonialna nadoblast, okupacije tujih ozemelj, ekonomska neravnotežja, revščina, organizirani kriminal, terorizem v najrazličnejših oblikah in korupcija so uničujoči za človekova naselja in jih morajo zato obsoditi ter preprečevati vse države, ki bi morale sodelovati in dosegati odpravo takih ravnanj in vseh unilateralnih ukrepov, ki zavirajo oziroma onemogočajo socialni in ekonomski razvoj. Na nacionalnem nivoju bomo krepile mir s širjenjem in podpiranjem tolerant-

nosti, nenasilja in spoštovanja do različnosti ter reševanjem sporov z mirnimi sredstvi. Na lokalnem nivoju sta za doseganje varnih, zaščitenih in mirnih družb oziroma skupnosti nujna preprečevanje kriminala in širjenje trajnostnih skupnosti. Ena od ključnih poti do teh ciljev je preprečevanje kriminala s pomočjo socialnega razvoja. Na mednarodnem nivoju bomo podpirale mednarodni mir in varnost ter si prizadevale za poravnavo mednarodnih sporov z mirnimi sredstvi, v skladu z ustanovno listino Združenih narodov.

26. Ponovno potrjujemo cilje in načela Ustanovne listine Združenih narodov, ki nas vodijo, in potrjujemo našo zavezanost k zagotavljanju popolnega uresničevanja človekovih pravic, ki so podane v mednarodnih dokumentih in še posebej, v tem kontekstu, pravico do ustreznega stanovanja, kot je podana v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah (Universal Declaration of Human Rights) in kot jih zagotavljajo Mednarodni sporazum o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), Mednarodna konvencija o odpravi vseh vrst rasne diskriminacije (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination), Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (Convention on the Elimination of All Forms of discrimination against Women) in Konvencija o pravicah otroka (Convention on the Rights of the Child), ob upoštevanju, da se mora pravica do ustreznega stanovanja, kot je vključena v zgoraj omenjene mednarodne dokumente, postopno uresničevati. Znova potrjujemo, da so vse človekove pravice – civilne, kulturne, ekonomske, politične in socialne – splošne, nedeljive, med sabo odvisne in povezane. Sprejemamo in se obvezujemo slediti naslednjim načelom in ciljem.

I

27. Pravična človekova naselja so tista, v katerih imajo vsi ljudje, ne glede na raso, barvo, spol, jezik, religijo, politično ali drugo prepričanje, nacionalni ali socialni izvor, premoženje in ne glede na status po rojstvu ali kak drug status, enakovreden dostop do stanovanja, infrastrukture, zdravstvenih storitev, ustrezne prehrane in vode, izobraževanja in odprtih prostorov. Poleg tega morajo taka naselja nuditi enakovredne možnosti za produktivno in svobodno izbrano preživljanje; enakovreden dostop do ekonomskih

virov, vključno s pravico do dedovanja, zemljiškega lastništva ali lastništva drugega premoženja, posojil, naravnih virov in ustreznih tehnologij; enakovredne možnosti za osebni, duhovni, religiozni, kulturni in socialni razvoj; enakovredne možnosti za udeležbo v javnem odločanju; enake pravice in obveznosti v zvezi z ohranjanjem in uporabo naravnih in kulturnih virov ter enak dostop do mehanizmov, ki zagotavljajo, da pravice niso kršene. Prenos moči in polnomočij na ženske in njihovo sodelovanje v polnem obsegu na podlagi enakopravnosti v vseh sferah družbe, podeželske ali urbane, sta temeljni postavki za razvoj trajnostnih človekovih naselij.

II

28. Odprava revščine je nujna za razvoj in obstoj trajnostnih človekovih naselij. Načelo odprave revščine temelji na okviru, ki ga je sprejel Svetovni vrh o socialnem razvoju (World Summit for Social Development) in ustreznih zaključkih drugih glavnih konferenc Združenih narodov, vključno s ciljem izpolnjevanja osnovnih potreb vseh ljudi, zlasti revnih ter zapostavljenih in ranljivih skupin, še posebej držav v razvoju, kjer vlada huda revščina, in vključno s ciljem omogočanja vsem ženskam in moškim, da dosežejo varen in trajnosten način preživljanja oziroma eksistenco s pomočjo svobodno izbrane in produktivne zaposlitve in dela.

III

29. Trajnosten razvoj je nujno potreben pri razvoju človekovih naselij in v polnem obsegu upošteva potrebe po doseganju ekonomske rasti, socialnega razvoja in varstva okolja. Posebno pozornost je treba posvetiti značilnim razmeram in potrebam držav v razvoju in, ustrezno, držav, katerih gospodarstva so v tranziciji. Naselja je treba načrtovati, razvijati in izboljševati na način, ki docela upošteva načela in vse sestavine načel trajnostnega razvoja, kot so podani v Agendi 21 in s tem povezanih zaključkih Konference Združenih narodov o okolju in razvoju (United Nations Conference on Environment and Development). Trajnosten razvoj človekovih naselij zagotavlja ekonomski razvoj, zaposlitvene možnosti in socialni napredek v skladu z okoljem. Vključuje, skupaj z načeli Deklaracije iz Ria (the Rio Declaration), ki so enako

pomembna, in z drugimi zaključki Konference Združenih narodov o okolju in razvoju, naslednja načela: pristop po načelu previdnosti, preprečevanje onesnaževanja, spoštovanje nosilnosti ekosistemov in ohranitev možnosti za prihodnje generacije. Proizvodnjo, porabo in transport je treba upravljati tako, da se varuje in ohrani zaloga virov, ki jih uporabljamo. Znanost in tehnologija imata odločilno vlogo pri oblikovanju trajnostnih človekovih naselij in ohranjanju in podpiranju ekosistemov, od katerih so naselja odvisna. Trajnostnost človekovih naselij zahteva njihovo uravnoteženo geografsko porazdeljenost in druge ustrezne porazdeljenosti, ob tem pa je treba ohraniti določene nacionalne razmere, podpirati ekonomski in socialni razvoj, zdravje, izobraževanje ter ohranjati biološko raznolikost, ob trajnostni uporabi njenih komponent, ter ohranjati kulturno raznolikost, kakovost zraka, vode, gozda, vegetacije in prsti na standardih, ki omogočajo ohranjanje življenja človeka in blagostanje prihodnjih rodov.

IV

30. Enakopravnost življenja vseh ljudi je med drugimi ekonomskimi, socialnimi, okoljskimi in kulturnimi dejavniki odvisna od fizičnih pogojev in prostorskih značilnosti vasi ter malih in velikih mest. Mestna razporeditev in estetika, zemljiški vzorci, gostota naseljenosti in stavb, transport ter lahek dostop vseh oseb do osnovnih dobrin, storitev in javnih krajev oziroma objektov odločilno vplivajo na primernost in prijetnost naselij. To je še posebej pomembno za ranljive in zapostavljene osebe, med katerimi se mnogi soočajo s preprekami pri dostopu do stanovanj in pri sodelovanju pri oblikovanju novih naselij, v katerih živijo. Potreba ljudi po skupnosti in njihovo stremljenje po bolj ustreznih in prijetnih soseščinah ter naselijih morajo voditi proces oblikovanja, upravljanja in vzdrževanja naselij. Med cilje takih prizadevanj spadajo varstvo splošnega zdravja, zagotavljanje varnosti, izobraževanje in socialna integracija, širjenje enakopravnosti in spoštovanje različnosti ter kulturnih identitet, boljši dostopi za prizadete osebe in ohranjanje zgodovinsko, duhovno, religiozno in kulturno pomembnih zgradb in okrožij, spoštovanje lokalne krajine in obravnavanje lokalnega okolja na spoštljiv in skrben način. Ohranjanje naravne dediščine in zgodovinskih naselij, vključno z najdišči, lokacijami, spomeniki in stavbami, zlasti tistih, ki so zaščiteni v skla-

du z UNESCO-vo Konvencijo o Svetovni dediščini (UNESCO Convention on World Heritage Sites), je treba podpirati, tudi z mednarodnim sodelovanjem. Prav tako je odločilno, da na lokalnem nivoju podpiramo prostorsko raznolikost in mešano razporeditev stanovanjskih in storitvenih funkcij, saj tako izpolnimo različne potrebe in pričakovanja.

V

31. Družino, ki je osnovna enota družbe, je treba krepiti, zasluži si varstvo in podporo. V različnih kulturnih, političnih in socialnih sistemih obstajajo različne družine. Poroča mora biti prostovoljna, mož in žena morata biti enakopravna partnerja. Spoštovati je treba pravice, zmožnosti in odgovornosti družinskih članov. Pri planiranju naselij je treba upoštevati konstruktivno vlogo družine, tako pri njihovem oblikovanju, razvoju in upravljanju. Družba mora krepiti pogoje za integracijo, ponovno združitev, ohranitev in zaščito družine v ustreznih stanovanjih in z dostopnostjo osnovnih storitev ter možnostjo za varno, uravnoteženo preživetje.

VI

32. Vsi ljudje imajo pravice, morajo pa sprejeti tudi svojo odgovornost za spoštovanje in zaščito pravic drugih – tudi prihodnjih rodov – in aktiven prispevek k splošnemu dobremu. Trajnostna človekova naselja so tista, ki (med drugim) ustvarjajo občutek državljske pripadnosti in identitete, sodelovanja in dialoga za vzpostavljanje splošne koristi, in duh prostovoljstva ter civilne udeležnosti, kjer se spodbuja vse ljudi in imajo vsi enake možnosti za sodelovanje pri odločanju in razvoju. Vlade na vseh nivojih, tudi lokalnih, so odgovorne da zagotavljajo dostopnost do izobraževanja, varstvo zdravja prebivalstva, varnost in splošno blagostanje. To zahteva oblikovanje politik, zakonov in predpisov za urejanje javnih in zasebnih dejavnosti, spodbujanje odgovorne zasebne dejavnosti na vseh področjih, omogočanje participacije skupin, ki obstajajo v skupnosti, transparentnost postopkov, spodbujanje vodstva, ki ima čut za skupnost in spodbujanje partnerstev med javnim in zasebnim sektorjem, omogočanje ljudem, da razumejo in uživajo oziroma izvajajo svoje pravice in dolžnosti v odprtih in učinkovitih procesih udeležbe, izobraževanje za vse in informira-

nje.

VII

33. Partnerstva med državami in med akterji znotraj držav iz javnih, zasebnih, prostovoljnih tistih in tistih, ki so organizirane v skupnostih, iz kooperativnega sektorja, nevladnih organizacij in med posamezniki, so nujna za doseganje cilja trajnostnega razvoja mest in drugih naselij ter zagotavljanje ustreznega stanovanja in osnovnih storitev. V partnerstvih se lahko povezujejo in medsebojno podpirajo cilji splošne participacije, med drugim tudi z oblikovanjem zavezništev, s skupnim zbiranjem sredstev, izmenjavo znanj, prispevanjem izkušenj in strokovnih znanj ter koriščenjem relativnih prednosti skupinskega delovanja. Ti procesi lahko postanejo še bolj učinkoviti s krepitvijo civilnih organizacij na vseh nivojih. Treba si je prizadevati za spodbujanje sodelovanja in partnerstva vseh sektorjev družbe in med vsemi udeleženci v procesih odločanja.

VIII.

34. Solidarnost s pripadniki zapostavljenih in ranljivih skupin, vključno z revnimi, ter tolerantnost, nediskriminacija in sodelovanje med vsemi ljudmi, družinami in skupnostmi so temelji družbenega povezovanja. Mednarodna skupnost in države (ter vsi drugi pomembni akterji) morajo krepiti solidarnost, sodelovanje in pomoč kot odgovor na izziv razvoja mest in drugih naselij. Obračamo se na mednarodno skupnost in vlade na vseh ustreznih nivojih, da podpirajo in širijo trdne, celovite in učinkovite politike in instrumente ter tako krepijo sodelovanje med vladami in nevladnimi organizacijami, obenem pa mobilizirajo dopolnilna sredstva za uspešno sprejemanje omenjenih izzivov.

IX.

35. Varovanje interesov sedanjih in novih generacij v zvezi s človekovimi naselji je eden od temeljnih ciljev mednarodne skupnosti. Oblikovanje in izvajanje strategije za razvoj človekovih naselij sta predvsem odgovornost vsake države v okviru zakonskega okvira na nacionalnem in lokalnih nivojih, države pa naj svojo odgovornost udejanjajo, med drugim, z oblikovanjem okolja, ki daje

možnosti za razvoj človekovih naselij, ter naj upoštevajo ekonomsko in družbeno raznolikost ter različnost okolij v vsaki posamezni državi. Za izpolnjevanje cilja zagotavljanja ustreznega stanovanja za vse in trajnostnega razvoja človekovih naselij v urbanizirajočem se svetu so potrebna nova in dodatna finančna sredstva iz različnih virov. Sredstva, ki so danes na voljo državam v razvoju – iz javnih, zasebnih, multilateralnih, bilateralnih, domačih in zunanjih virov -, je treba povečati z ustreznimi in fleksibilnimi mehanizmi ter ekonomskimi instrumenti, ki podpirajo zagotavljanje ustreznega stanovanja za vse in trajnostni razvoj človekovih naselij. Te mehanizme in instrumente morajo spremljati tudi konkretni ukrepi za izvajanje mednarodnega tehničnega sodelovanja in izmenjave informacij.

X

36. Človekovo zdravje in kakovost življenja sta v središču prizadevanja za doseganje trajnostnih človekovih naselij. Zato se zavezujemo, da se bomo zavzemali za in izpolnjevali cilje splošnega in enakopravnega dostopa do kakovostnega izobraževanja, najvišjega dosegljivega standarda fizičnega in mentalnega zdravja ter zdravja okolja in cilj enakopravnega dostopa do osnovnega zdravstvenega varstva, ob posebnih prizadevanjih za popravilo neenakosti pri socialnih in ekonomskih pogojih, vključno z zagotavljanjem stanovanja, ne glede na raso, nacionalni izvor, spol, starost ali prizadetost, ob spoštovanju in širjenju naše skupne ter ostalih kultur. Dobro zdravje skozi celo življenje vsakega moškega in ženske, dobro zdravje za vsakega otroka in kakovostno izobraževanje za vse so temelj, da so ljudje vseh starosti sposobni polno razviti svoje zmožnosti in celostno sodelovati v socialnih, gospodarskih in političnih procesih v človekovih naseljih ter tako prispevati tudi k odpravi revščine. Trajnostna človekova naselja so odvisna od interaktivnega razvoja politik in konkretnih dejanj za zagotavljanje dostopa do hrane in prehranjevanja, do čiste pitne vode, sanitarne ureditve in za zagotavljanje splošnega dostopa do najrazličnejših osnovnih zdravstvenih storitev v skladu s Poročilom mednarodne konference o prebivalstvu in razvoju (the Report of the International Conference on Population and Development); za odpravo razširjenih hudih bolezni, ki terjajo številna človeška življenja, zlasti otroških bolezni; za oblikovanje varnih delovnih mest in

življenjskih oziroma bivalnih prostorov; ter za zaščito okolja.

III. POGLAVJE

Zaveze

37. Kot sodelujoče države na tej Konferenci se ob privzemanju prej omenjenih načel zavezuje, da bomo izpolnjevale Agendo Habitat z lokalnimi upravami, nacionalnimi, subregionalnimi in regionalnimi načrti delovanja in/ali z drugimi politikami in programi, ki so sestavljeni in se izvajajo v sodelovanju z zainteresiranimi stranmi na vseh ravneh. Podpira jih mednarodna skupnost, upoštevajoč, da so ljudje v središču prizadevanj za trajnostni razvoj, vključno z ustreznim stanovanjem za vse in s trajnostnim razvojem človekovih naselij. Ljudje imajo pravico do zdravega in produktivnega življenja v skladnosti z naravo.

38. Pri izvajanju zgornjih zavez je treba posvečati posebno pozornost razmeram in potrebam revnih ljudi, brezdomcev, žensk, starejših oseb, prvotnih prebivalcev, beguncev, preseljenih oseb, prizadetih oseb in pripadnikov ranljivih ter zapostavljenih skupin. Posebno skrb je treba nameniti tudi potrebam migrantov. Nadalje bomo posebno pozornost posvečali specifičnim potrebam in razmeram, v katerih živijo otroci, zlasti tisti z ulice.

A. Ustrezno stanovanje za vse

39. Potrjujemo našo zavezanost polnemu in postopnemu uresničevanju pravice do ustreznega stanovanja, kot je določena v mednarodnih dokumentih. Priznavamo obvezo oblasti, da ljudem omogočijo pridobiti si stanovanje in zaščititi ter izboljševati stanovanje in soseščino. Zavezuje se, da bomo uresničevali cilj izboljšanja življenjskih in delovnih pogojev na pravični in trajnostni osnovi, tako da bo vsak človek imel ustrezno stanovanje, ki je zdravo, varno, zaščiteno, dostopno in cenovno dosegljivo in da bodo zajete osnovne storitve, objekti in naprave ter bo prost diskriminacije v zvezi s stanovanjem in zakonsko zaščito lastništva ali stanovanjske pravice. Ta cilj bomo izvajali in se zavzemali zanj na način, ki je v popolnem skladju s standardi, ki veljajo za človekove pravice.

40. Obvezujemo se, da bomo uresničevali naslednje cilje:

(a) zagotavljanje stalnosti in usklajenih makroekonomskih in stanovanjskih politik in strategij, kar mora biti prednostna naloga družbe v okviru nacionalnih razvojnih programov in urbanih politik, z namenom podpirati aktivacijo sredstev, ustvarjati delovna mesta, odpravljati revščino in podpirati socialno integracijo;

(b) zagotavljanje zakonske zaščite stanovanjske pravice ali lastništva in enakopravnega dostopa do zemljišč za vse ljudi, vključno z ženskami in revnimi; ter izvajanje zakonodajnih in upravnih reform, s katerimi bodo ženske dobile enakopraven dostop do ekonomskih virov, vključno s pravico do dedovanja, lastništva zemlje in drugega imetja, do posojil, naravnih virov in us-teznih tehnologij;

(c) večanje dostopnosti do zdrave pitne vode, sanitarne ureditve in drugih osnovnih servisov, storitev in oskrbe za vse ljudi, zlasti za revne, ženske in pripadnike ranljivih in zapostavljenih skupin;

(d) zagotavljanje preglednih, splošnih in dostopnih sistemov za prenos zemljiških pravic in zakonsko zaščitenost lastništva;

(e) spodbujanje širokega, nediskriminacijskega dostopa do odprtega, zmogljivega, učinkovitega in ustreznega stanovanjskega financiranja za vse ljudi, vključno z mobiliziranjem inovativnih finančnih in drugih sredstev, tako javnih kot zasebnih, za razvoj skupnosti;

(f) spodbujanje lokalno dosegljivih, ustreznih, cenovno dostopnih, varnih, učinkovitih in za okolje varnih gradbenih načinov in tehnologij v vseh državah, zlasti tistih v razvoju, na lokalni, nacionalni, regionalni in subregionalni ravni, ki poudarjajo optimalno uporabo lokalne delovne sile; in spodbujanje energetske varčnih metod, ki varujejo človekovo zdravje;

(g) oblikovanje in izvajanje standardov, ki zagotavljajo dostop tudi za prizadete osebe v skladu s Standardnimi pravili o izenačevanju možnosti za prizadete osebe (Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities);

(h) večanje števila cenovno dostopnih stanovanj, tudi s spodbujanjem in širjenjem cenovno dostopnega lastništva in večanjem števila cenovno dostopnih, najemnih, občinskih, koope-

rativnih in drugih stanovanj s pomočjo partnerstva med javno, zasebno in občinsko pobudo; oblikovanje in spodbujanje tržnih pobud ob spoštovanju pravic in dolžnosti najemnikov in lastnikov;

(i) spodbujanje izboljšanja obstoječih stanovanj s ponovnim usposabljanjem in vzdrževanjem ter spodbujanje zagotavljanja osnovnih servisev, storitev in oskrbe;

(j) odprava diskriminacije in zagotavljanje zakonske zaščite pred diskriminacijo v zvezi z dostopnostjo stanovanj in osnovnih storitev, ne glede na kakršnokoli razlikovanje, na primer raso, barvo, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, nacionalno ali socialno poreklo, premoženje, status po rojstvu, prizadetost, starost ali kak drug status;

(k) pomoč družini pri njenih vlogah ekonomskega vzdrževanja, izobraževanja in vzgajanja, prepoznavanju pomena vlog družine za družbeno povezovanje; spodbujanje socialnih in ekonomskih politik, ki so namenjene izpolnjevanju stanovanjskih potreb družine in njenih posamičnih članov, zlasti najbolj prikrajšanih in ranljivih članov, s posebno skrbjo za otroke;

(l) spodbujanje stanovanjskih možnosti in podpora osnovnih storitev ter objektov za izobraževanje in zdravstvo brezdomcev, preseljenih oseb, prvotnih prebivalcev, žensk in otrok, ki so prestali nasilje v družini, prizadetih oseb, starejših, žrtev naravnih nesreč in tistih, ki jih je povzročil človek, ter pripadnikov ranljivih in zapostavljenih skupin, vključno s širjenjem začasnih bivališč in osnovnih storitev za begunce;

(m) v nacionalnem okviru varstvo zakonitih tradicionalnih pravic prvotnih prebivalcev do zemlje in drugih virov ter krepitev upravljanja z zemljišči;

(n) zaščita vseh oseb ter zagotavljanje zakonskega varstva in kompenzacije pred nasilno razlastitvijo, ki je v nasprotju z zakonom, ob upoštevanju človekovih pravic; kadar se ni mogoče izogniti razlastitvi, je treba zagotoviti, da se zagotovijo alternativne rešitve.

41. Zagotavljanje stalne mednarodne podpore beguncem, da bi zadovoljili njihove potrebe in pomoč pri zagotavljanju pravične trajne rešitve v skladu z ustreznimi resolucijami Združenih narodov in mednarodnim pravom.

B. Trajnostna človekova naselja

42. Obvezuje nas cilj ustvarjanja trajnostnih človekovih naselij v urbanizirajočem se svetu, kar bomo dosegli z razvijanjem družb, ki bodo učinkovito uporabljale vire v okviru nosilnosti ekosistemov in upoštevale načelo previdnostnega pristopa ter z zagotavljanjem vsem ljudem, zlasti pripadnikom ranljivih in zapostavljenih skupin, enakopravne možnosti za zdravo, varno in produktivno življenje v skladnosti z naravo in z njihovo kulturno dediščino, duhovnimi in kulturnimi vrednotami; ter za življenje, ki zagotavlja ekonomski in socialni razvoj ter varstvo okolja in tako prispeva k doseganju nacionalno uravnoteženih, trajnostnih razvojnih ciljev.

43. Nadalje se obvezujemo k naslednjim ciljem:

- (a) spodbujati socialno integrirana in dostopna človekova naselja, ki vključujejo ustrezne zdravstvene in izobraževalne ustanove; boriti se proti segregaciji in diskriminacijskim in drugim izključitvenim politikam in praksam; priznavati in spoštovati pravice vseh ljudi, zlasti žensk, otrok, prizadetih, revnih in pripadnikov ranljivih in zapostavljenih skupin;
- (b) ustvariti mednarodno in domače okolje, ki omogoča ekonomski, socialni razvoj in varstvo okolja, katera so medsebojno odvisne in podpirajoče sestavine trajnostnega razvoja; in tako okolje, ki bo vabljivo za vlagatelje, ustvarjalo možnosti za zaposlitev, prispevalo k izkoreninjanju revščine in nudilo prihodke, ki omogočajo trajnostnen razvoj človekovih naselij;
- (c) povezovati urbane načrtovanje in upravljanje s stanovanjskimi in transportnimi vprašanji, razmerami v okolju in javnimi objekti v skupnostih;
- (d) čim hitrejšo opremljati vsa naselja z ustreznimi in integriranimi infrastrukturnimi objekti, napravami in ureditvami, da bi izboljšali zdravstveno stanje; z zagotavljanjem dostopa vseh do zadostne, stalne in varne pitne vode, sanitarne ureditve, kanalizacije, odstranjevanja odpadkov, s posebnim poudarkom na zagotavljanju servisnih dejavnosti tistemu prebivalstvu, ki živi v revščini;
- (e) spodbujati integrirano planiranje oskrbe z vodo, da bi določili učinkovite in cenovno ugodne alternative za trajno dobavo vode skupnosti in drugim porabnikom;

- (f) izvajati socialne in razvojne cilje, o katerih se je dogovorila mednarodna skupnost na področju osnovnega izobraževanja, osnovnega zdravstvenega varstva in enakopravnosti spolov;
- (g) priznavati in krepiti prizadevanja ter potencialne produktivnega neformalnega in zasebnega sektorja pri ustvarjanju trajnostnih možnosti za preživljanje, ustvarjati delovna mesta in povečevati prihodke, ob zagotavljanju stanovanj in storitev za revne;
- (h) spodbujati izboljševanje razmer v nelegalnih naseljih in urbanih slumih, kot hiter ukrep in pragmatična rešitev pomanjkanja stanovanj v mestih;
- (i) spodbujati razvoj bolj trajnostnih in trajnejših človekovih naselij, s spodbujanjem produktivnih investicij, ustvarjanjem delovnih mest in razvojem socialne infrastrukture v malih in srednje velikih mestih ter na vasi;
- (j) spodbujati spremembe netrajnostnih in neuravnoteženih vzorcev proizvodnje in potrošnje, zlasti v industrializiranih državah: spodbujati tako populacijsko politiko in strukture poselitve, ki so trajnostne in bolj uravnotežene; zmanjševati obremenitev okolja, spodbujati učinkovito in racionalno uporabo naravnih virov, vključno z vodo, zrakom, biološko raznolikostjo, gozdovi, energetskimi viri in zemljišči, ter izpolnjevati osnovne potrebe in tako zagotavljati zdravo življenjsko in delovno okolje za vse ljudi in zmanjšati učinek človekovih naselij na okolje;
- (k) spodbujati oblikovanje geografsko uravnotežene poselitvene strukture;
- (l) posvečati največjo pozornost programom in politikam človekovih naselij, da bi tako zmanjšali urbano onesnaževanje, ki izhaja predvsem iz neustrezne dobave vode, neustrezne sanitarne ureditve in kanalizacije, slabega upravljanja z industrijskimi odpadki in tistimi iz gospodinjstev; v okviru omenjenih programov in politik je treba reševati tudi ravnanje s trdnimi odpadki in zmanjšati onesnaževanje zraka;
- (m) spodbujati dialog med javnimi, zasebnimi in nevladnimi zainteresiranimi stranmi za razvijanje razširjenega koncepta "obračunske bilance", kjer priznavajo, da je treba pri odločanju o dodeljevanju sredstev upoštevati ekonomske, okolj-

- ske, socialne in civilne posledice, ki jih bodo čutile neposredno in posredno prizadete strani, vključno s prihodnjimi rodovi;
- (n) izboljšati dostope do delovnih mest, blaga, storitev in oskrbe, med drugim s širjenjem učinkovitih in za okolje varnih, dostopnih, tišjih in energetske učinkovitejših prometnih sistemov in s podpiranjem vzorcev prostorskega razvoja ter komunikacijskih politik, ki zmanjšujejo potrebe po prometu; spodbujati ukrepe, s katerimi finančno breme za onesnaževanje nosi onesnaževalec; upoštevati posebne potrebe in zahteve držav v razvoju;
 - (o) spodbujati energetske učinkovitejšo tehnologijo in alternativne/obnovljive energetske vire za rabo v človekovih naseljih ter zmanjšati negativne učinke proizvodnje in uporabe energije na človekovo zdravje in okolje;
 - (p) spodbujati optimalno uporabo produktivnih zemljišč na urbanih in podeželskih območjih in zaščititi občutljive ekosisteme ter ekološko občutljiva območja pred negativnimi vplivi človekovih naselij, med drugim z razvijanjem in spodbujanjem izboljšane prakse uporabe zemljišč, ki kompleksno obravnava različne zahteve po rabi zemljišč, na primer za potrebe kmetijstva, industrije, prometa, urbanega razvoja, ureditev zelenih površin, zaščitenih območij in druge nujne potrebe;
 - (q) lotevati se vprašanj v zvezi s poselitvijo prebivalstva v naseljih in celovito integrirati demografska vprašanja v politike razvoja naselij;
 - (r) zaščititi in ohranjati zgodovinsko, kulturno in naravno dediščino, vključno s tradicionalnimi stanovanjskimi in poselitvenimi vzorci prvotnih in drugih prebivalcev, ter zaščititi in ohranjati krajino ter urbano floro in favno na odprtih in zelenih površinah;
 - (s) zaščititi svete kraje in tiste s kulturno in zgodovinsko vrednostjo;
 - (t) spodbujati ponoven razvoj in ponovno uporabo nekoč že oskrbovanih, vendar slabo izrabljenih komercialnih in stanovanjskih zemljišč v urbanih središčih, z namenom oživitve; ter zmanjšati razvojne pritiske na produktivna kmetijska zem-

- ljišča na periferiji;
- (u) širiti izobraževanja o tehnologijah, materialih in izdelkih, ki so varni za okolje ter usposabljanje o njih;
 - (v) spodbujati enakovreden dostop prizadetih oseb in njihovo celovito sodelovanje v vseh sferah človekovih naselij ter zagotavljati ustrezne politike in zakonsko varstvo proti diskriminaciji zaradi prizadetosti;
 - (w) razvijati in ocenjevati politike in programe, namenjene omejevanju nezaželenih vplivov; ter izboljšati pozitivni vpliv strukturalnih prilagoditev in ekonomske tranzicije na razvoj trajnostnih človekovih naselij, še zlasti vpliv na pripadnike ranljivih in zapostavljenih skupin in žensk, med drugim s preučevanjem vpliva strukturalnih prilagoditev na socialni razvoj – s presojami vplivov na socialni razvoj spolov in drugimi ustreznimi metodami;
 - (x) oblikovati in izvajati programe, ki prispevajo k vzdrževanju in krepitvi vitalnosti podeželskih območij;
 - (y) zagotavljati, da se v nacionalnih razvojnih prizadevanjih prizna pomembnost obalnih območij in so izpolnjeni vsi naporji za trajnostno rabo območij;
 - (z) preprečevati nesreče, ki jih povzroča človek, vključno z velikimi tehnološkimi nesrečami, z zagotavljanjem zadostnih regulativnih in drugih ukrepov, s katerimi se je mogoče izogniti njihovemu pojavljanju, ter zmanjšati učinke naravnih nesreč in drugih kriznih situacij na človekova naselja – med drugim z ustreznimi mehanizmi planiranja in tistim za hiter odziv, ki je usmerjen k pomoči ljudem, in omogoča gladek prehod od faze pomoči, prek usposabljanja, rekonstrukcije k razvoju, ob upoštevanju kulturnih dimenzij in dimenzij trajnosti ter uravnoveženosti. Naselja, ki jih je prizadela nesreča, je treba ponovno zgraditi tako, da se zmanjša tveganje pri morebitnih novih nesrečah in so obnovljena naselja dostopna vsem ljudem;
 - (aa) ustrezno ukrepati za usmerjanje varne in učinkovite uporabe težkih kovin, zlasti svinca, in, kjer je to mogoče, izločiti nenadzorovano izpostavljenost, da bi tako zaščitili človekovo zdravje in okolje;

- (bb) takoj, ko bo mogoče, odpraviti uporabo osvinčenega bencina;
- (cc) razvijati gradnje, ki lahko služijo kot funkcionalno delovno mesto za ženske in moške.

C. Omogočanje in sodelovanja

44. Obvezujemo se k strategiji omogočanja, da vsi ključni udeleženci v javnem in zasebnem sektorju ter skupnostih, igrajo učinkovito vlogo pri razvoju človekovih naselij in zagotavljanju stanovanj – na nacionalnem, državnem/deželitem, metropolitanskem in lokalnem nivoju.

45. Nadalje se obvezujemo k naslednjim ciljem:

- (a) pooblaščati in usposabljati lokalna vodstva in širiti demokratično oblast ter izvajati javno oblast in uporabljati javna sredstva v vseh javnih ustanovah, na vseh ravneh, tako, da to vodi k zagotavljanju preglednega, zanesljivega, odgovornega, pravičnega, zmogljivega in učinkovitega upravljanja malih in velikih mest ter metropolitanskih območij;
- (b) vzpostavljati ugodne pogoje za organizacijo in razvoj zasebnega sektorja ter določiti in krepiti njegovo vlogo pri razvoju trajnostnih človekovih naselij, tudi s pomočjo usposabljanja;
- (c) decentralizirati oblasti in sredstva in prenesti tudi vloge in odgovornosti na tiste ravni, ki so najbolj učinkovite pri izpolnjevanju potreb ljudi v naseljih, kjer živijo;
- (d) podpirati napredek in zaščito ljudi in skupnosti, da se vsakemu članu družbe omogoči, da zadovolji osnovne človeške potrebe in hrani osebno dostojanstvo, varnost, ustvarjalnost in življenjska stremljenja;
- (e) sodelovati v partnerstvu z mladino za razvijanje in krepitev spretnosti ter nuditi izobraževanje in usposabljanje, ki naj mlade pripravita za sedanje in prihodnje vloge pri odločanju ter za zanesljivo preživljanje;
- (f) spodbujati take institucionalne in zakonske okvire, ki posevčajo posebno pozornost potrebam spolov in ustvarjati kapacitete na nacionalni in lokalnih ravneh, ki vodijo k civilni udeležbi in najširši udeleženi pri razvoju naselij;
- (g) spodbujati oblikovanje organizacij v skupnostih, tistih v ci-

- vilni družbi in drugih oblik nevladnih organizacij, ki lahko prispevajo k zmanjšanju revščine in izboljšanju kakovosti življenja v človekovih naseljih;
- (h) institucionalizirati participativni pristop k razvoju in upravljanju trajnostnih človekovih naselij, takšen, ki temelji na stalnem dialogu med vsemi akterji, ki so udeleženi pri urbanem razvoju (javni in zasebni sektor ter skupnosti), zlasti ženskami, prizadetimi osebami in prvotnimi prebivalci, ob upoštevanju interesov otrok in mladine;
 - (i) podpirati ustvarjanje kapacitet in usposabljanje za načrtovanje, upravljanje in razvoj človekovih naselij na nacionalni in lokalni ravneh, kar vključuje izobraževanje, usposabljanje in institucionalno krepitev, zlasti tisto, namenjeno ženskam in prizadetim osebam;
 - (j) spodbujati institucionalne in zakonske okvire na nacionalni, subnacionalni in lokalni ravneh za mobiliziranje finančnih sredstev za trajnostni razvoj človekovih naselij in zagotavljanje stanovanj;
 - (k) zavzemati se za enakopraven dostop do zanesljivih informacij na nacionalni, subnacionalni in lokalni ravni; zavzemati se za uporabo moderne komunikacijske tehnologije in omrežij;
 - (l) zavzemati se, da so možnosti za izobraževanje na voljo vsem in podpirati raziskave, ki težijo k izgradnji lokalnih kapacitet, kjer bi bilo možno rešiti stanovanjski problem vseh in doseči trajnosten razvoj človekovih naselij, ob predpostavki, da obstoječi izzivi zahtevajo večjo uporabo znanosti in tehnologije;
 - (m) lajšati udeležbo najemnikov pri upravljanju javnih in občinskih stanovanj ter žensk in pripadnikov ranljivih in zapostavljenih skupin pri načrtovanju in izvajanju urbanega in podeželskega razvoja.

D. Enakopravnost spolov

46. Obvezujemo se k uresničevanju cilja enakosti spolov pri razvoju človekovih naselij. Obvezujemo se še k naslednjemu:

- (a) povezovati razsežnosti upoštevanja obeh spolov pri sprejemu zakonodaje, politik, programov in projektov v zvezi s človeko-

- vimi naselji, s pomočjo analize, ki beleži stanje po spolu;
- (b) razvijati konceptualne in praktične metodologije za načrtovanje človekovih naselij z vidika spolov ter v razvoj in vrednotenje človekovih naselij, vključno z razvijanjem kazalcev;
 - (c) zbiranje, analiziranje in razširjanje podatkov, ki so razčlenjeni glede na ugotavljanje stanja po spolu, ter informacij o zadevah v zvezi s človekovimi naselji, vključno s statističnimi sredstvi za razpoznavanje in predstavitev nenagrajenega dela žensk, da bi te podatke in informacije uporabili pri oblikovanju in izvajanju politik in programov;
 - (d) upoštevati vidike spolov pri oblikovanju in izvajanju za okolje zdravih in trajnostnih mehanizmov za upravljanje s sredstvi, proizvodnih tehnik in razvoja infrastrukture v podeželskih in urbanih območjih;
 - (e) oblikovati in krepiti politike in prakse za spodbujanje popolne in enakopravne udeležbe žensk pri načrtovanju in odločanju o človekovih naseljih.

E. Financiranje stanovanj in človekovih naselij

47. Ob zavedanju, da je stanovanjski sektor produktiven in mora biti dostopen komercialnemu financiranju, nas obvezuje cilj krepitve obstoječih finančnih mehanizmov in, kjer je to ustrezno, razvijanja inovativnih pristopov k financiranju izvajanja Agende Habitat – ki bodo mobilizirali dodatna sredstva iz različnih virov – javnega, zasebnega, multilateralnega in bilateralnega financiranja, na mednarodnem, regionalnem, nacionalnem in lokalnem nivoju. Spodbujali bomo zmogljivo, učinkovito in odgovorno dodeljevanje sredstev in upravljanje z njimi, ob zavedanju, da morda največje možnosti za zagotavljanje stanovanj revnim omogočajo manjša posojila lokalnih ustanov.

48. Nadalje se obvezujemo k izpolnjevanju naslednjih ciljev:

- (a) spodbujati nacionalna in lokalna gospodarstva s podporanjem ekonomskega in socialnega razvoja ter varstva okolja. To bo privabljalo domača in mednarodna finančna sredstva ter zasebne vlagatelje, vplivalo na ustvarjanje delovnih mest in povečanje prihodka, nudilo močnejšo finančno osnovo za podpiranje trajnostnega razvoja človekovih naselij in ustrež-

- nih stanovanj.
- (b) krepiti fiskalne in finančne upravne kapacitete na vseh ravneh in tako v polnem obsegu razviti vire prihodkov;
 - (c) povečevati javne prihodke z uporabo fiskalnih instrumentov, ki vodijo k okolju prijaznim praksam, da bi tako spodbujali neposredno podporo trajnostnemu razvoju človekovih naselij;
 - (d) krepiti regulativne in zakonske okvire, ki omogočajo delovanje trgov, zmanjšujejo neuspešnost njihovega delovanja in lajšajo neodvisno pobudo in ustvarjalnost, spodbujajo socialno in okoljsko odgovorna korporacijska vlaganja in ponovna vlaganja v lokalne skupnosti in partnerstva z lokalnimi skupnostmi; ter spodbujati raznovrstna druga partnerstva za financiranje gradnje stanovanj in razvoja človekovih naselij;
 - (e) zavzemati se za enakopravnost vseh ljudi pri možnostih najema kreditov;
 - (f) sprejeti pregledne, pravočasne, napovedljive metode za razdelitev sredstev med različne nivoje oblasti in razne udeležence, pri čemer se sredstva dodeljujejo v skladu z dosežki;
 - (g) spodbujati dostopnost do trga za tiste, ki so slabše organizirani, obveščeni ali na drug način izključeni iz udeležbe, in sicer z nudenjem subvencij, spodbujanjem ustreznih kreditnih mehanizmov in drugih instrumentov za izpolnjevanje potreb.

F. Mednarodno sodelovanje

49. Obvezujemo se – v interesu mednarodnega miru, varnosti, pravičnosti in stabilnosti – da bomo krepili mednarodno sodelovanje in partnerstva, ki bodo v pomoč pri izvajanju nacionalnih in globalnih načrtov delovanja ter uresničevanju ciljev Agende Habitat. To bomo izvajali s prispevanjem in sodelovanjem multilateralnih, regionalnih in bilateralnih programov sodelovanja in v institucionalnih ukrepih oziroma sporazumih ter programih tehnične in finančne pomoči, s spodbujanjem izmenjave ustrezne tehnologije, zbiranjem, analizo in razširjanjem informacij o stanovanjih in človekovih naseljih in z vzpostavljanjem ter delovanjem mednarodnih mrež povezovanja.

50. Nadalje se obvezujemo, da bomo izpolnjevali naslednje cilje:
- (a) prizadevati si čim prej doseči dogovorjeno ciljno vrednost uradne pomoči za razvoj v višini 0.7 odstotka bruto nacionalnega proizvoda razvitih držav in, če bo potrebno, povečati delež sredstev za ustrezne stanovanjske razvojne programe in programe razvoja naselij, v sorazmerju s številom in obsegom dejavnosti, ki so potrebne za doseganje namenov in ciljev Agende Habitat;
 - (b) na lokalni, nacionalni, regionalni in mednarodni ravni uporabljati sredstva in ekonomske instrumente na zanesljiv, učinkovit, pravičen in nediskriminacijski način;
 - (c) spodbujati odzivno mednarodno sodelovanje med javnimi, zasebnimi, neprofitnimi, nevladnimi in občinskimi organizacijami.

G. Vrednotenje napredka

51. Obvezujemo se, da bomo spoštovali in izvajali načela ter cilje Agende Habitat, ki je vodilo za delovanje v okviru naših držav in nadzorovali napredovanje k ciljem Agende. Kvantitativni in kakovostni pokazatelji na nacionalnem in lokalnih nivojih, ki so razčlenjeni, tako da odražajo različnost naših družb, so nujno potrebni za načrtovanje, nadzor in za vrednotenje napredovanja k zagotavljanju stanovanj za vse in trajnostnih človekovih naselij. V tem pogledu je blagostanje otrok odločilen pokazatelj zdravja družbe. Za nadzor vpliva politik in praks poselitve je treba razviti in uporabljati ustrezne kazalce, ki nakazujejo stanje po starosti in spolu, razčleniti podatke in ustrezne metode za zbiranje podatkov, in pri tem posvečati posebno in stalno pozornost razmeram pripadnikov zapostavljenih in ranljivih skupin. Zavedamo se potrebnosti integriranega pristopa in usklajenega delovanja za uresničitev ciljev na področju stanovanja za vse in trajnostnega razvoja človekovih naselij. Prizadevali si bomo za usklajeno izvajanje mednarodnih obvez in programov delovanja.

52. Nadalje se obvezujemo, da bomo vrednotili napredek, da ponovno oživimo Center Združenih narodov za človekova naselja (Habitat). Njegove odgovornosti med drugim vključujejo usklajevanje in pomoč vsem državam pri izvajanju Agende Habitat.

IV. POGLAVJE

Svetovni program delovanja: strategije izvajanja

A. Uvod

53. Svetovna skupnost je pred dvajsetimi leti v Vancouvru, na prvi Konferenci Združenih narodov o človekovih naseljih – Habitat, sprejela agendo o njihovem razvoju. Od tedaj je prišlo do velikih sprememb v demografskem razvoju in družbenih, političnih, okoljskih in ekonomskih razmerah, ki vplivajo na strategije razvoja. Zaradi teh sprememb so številne vlade sprejele in podpirajo politiko omogočanja³, ki so namenjene lažšanju delovanja posameznikov, družin, skupnosti in zasebnega sektorja v prizadevanjih, da bi izboljšali razmere v človekovih naseljih. Ocenjujemo, da vsaj ena milijarda ljudi še vedno nima ustreznega stanovanja in živi v nesprejemljivih razmerah revščine, zlasti v državah v razvoju.

54. Medtem ko je stopnja rasti prebivalstva upadla, pa se je v zadnjih 20. letih svetovno prebivalstvo povečalo z okoli 4.2 na okoli 5.7 milijarde, med katerimi je skoraj tretjina mlajša od 15 let. Vedno več ljudi živi v mestih. Ob prelomu stoletja bo človeštvo prestopilo mejo, ko bo več kot 50 odstotkov svetovnega prebivalstva živelo v urbanih območjih. Izpolnjevanje potreb skoraj dveh milijard ljudi več, za kolikor naj bi se povečalo prebivalstvo v naslednjih dveh desetletjih, in vodenje človekovih naselij proti trajnostnemu ter bolj uravnoteženemu razvoju bo težka naloga. Zlasti v državah v razvoju predstavljata hitra urbanizacija in rast malih in velikih mest ter metropol, v katera se bodo še intenzivneje zlivala javna in zasebna sredstva, nove izzive in nove priložnosti, saj se moramo lotiti temeljnih vzrokov teh pojavov, vključno z migracijo iz podeželskih na urbana območja.

55. Na ekonomskem področju večja globalizacija ekonomije pomeni, da ljudje v skupnostih trgujejo na širših trgih in so investicij-

ski skladi pogosteje na voljo iz mednarodnih virov. Posledica tega je, da se je raven ekonomskega razvoja v številnih državah dvignila. Obenem se je povečal prepad med revnimi in bogatimi ljudmi ter revnimi in bogatimi državami, od tod pa izhaja stalna potreba, da bi s partnerstvi ustvarili ugodnejše mednarodno ekonomsko okolje. Nove komunikacijske tehnologije omogočajo, da so informacije mnogo dostopnejše širšim krogom in pospešujejo procese spreminjanja. V številnih družbah so se pojavila nova vprašanja socialnega združevanja osebne varnosti, v središču je problem solidarnosti. Med kritične dejavnike štejemo tudi nezaposlenost, slabšanje razmer v okolju, socialno razdruževanje in preseljevanje oziroma premike velikih delov prebivalstva, prav tako pa še netolerantnost, nasilje ter kršenje človekovih pravic. Pri oblikovanju strategij človekovih naselij za prvi dve desetletji enaindvajsetega stoletja se moramo zavedati omenjenih novih razmer in jih upoštevati.

56. Čeprav je Habitat II konferenca držav in lahko nacionalne vlade veliko storijo, da bi lokalnim skupnostim omogočile reševati probleme, so tisti, ki bodo odločili o uspehu ali neuspehu poskusov izboljšanja razmer v človekovih naseljih, predvsem na ravni lokalnih skupnosti ter javnega, zasebnega in neprofitnega sektorja. Prav lokalne uprave in druge zainteresirane strani so na prvi bojni črti pri izpolnjevanju ciljev konference Habitat II. Čeprav je treba strukturalne vzroke problemov pogosto obravnavati na nacionalni in včasih tudi mednarodni ravni, bo napredek zelo odvisen od lokalnih uprav, civilne udeležbe in sklepanja partnerstev na vseh ravneh med vsemi nivoji vlade z zasebnim in kooperativnim sektorjem, z nevladnimi organizacijami in tistimi, ki izhajajo iz skupnosti, z delavci in delodajalci ter s širšo civilno družbo.

57. Habitat II je ena od konferenc v izjemnem nizu svetovnih konferenc, ki so bile v zadnjih petih letih organizirane pod okriljem Združenih narodov. Vse so obravnavale pomembna vprašanja trajnostnega razvoja, s poudarkom na človeku, vključno z vprašanjem trajnostne ekonomske rasti in pravičnosti, saj učinkovito izvajanje zahteva delovanje na vseh ravneh, zlasti na lokalni. Strategije o socialnih, ekonomskih, okoljskih in populacijskih vprašanjih, o omejevanju nesreč prizadetih oseb ter vprašanju položaja spolov bo treba izvajati v urbanih in podeželskih območjih, zlasti tam, kjer so problemi akutni in ustvarjajo napetost.

58. Na konferenci Habitat II so vlade z vseh ravni, lokalne skupnosti in zasebni sektor preučevali, kako bi lahko uresničevanje obeh glavnih ciljev "ustreznega stanovanja za vse" in "trajnostnega razvoja človekovih naselij v urbanizirajočem se svetu" spodbudili na lokalni ravni s procesom omogočanja in usposabljanja, kjer morajo glavno vlogo odigrati posamezniki, družine in njihove skupnosti. To je posebnost Svetovnega programa delovanja Habitat II in strategij za njegovo izvajanje. Izvajanje omenjenih ukrepov bo potrebno prilagoditi vsaki državi in skupnosti.

59. Strategija Svetovnega programa delovanja temelji na omogočanju transparentnosti in sodelovanju. V skladu z njo temeljijo prizadevanja vlade na osnovanju zakonskih, institucionalnih in finančnih okvirov, ki bodo zasebnemu sektorju, nevladnim organizacijam in skupnostim v polnem obsegu omogočali prispevati k zagotavljanju ustreznega stanovanja za vse in k trajnostnemu razvoju človekovih naselij. Ženskam in moškim bodo omogočali skupno delovanje ter sodelovanje z oblastmi na vseh ravneh, da bi se tako družno odločali o svoji prihodnosti, se odločali o prednostnih nalogah, pravično določali in razdeljevali sredstva ter oblikovali partnerstva za uresničevanje skupnih ciljev. Omogočanje ustvarja:

- (a) položaj, v katerem sodelujejo celoten potencial in sredstva vseh udeležencev v procesu proizvodnje in izboljševanja stanovanj;
- (b) pogoje, v katerih lahko ženske in moški enakopravno koristijo osebne pravice in izvajajo dolžnosti ter učinkovito uporabljajo svoje zmožnosti pri dejavnostih, ki bodo izboljšale in vzdrževale okolje, kjer živijo;
- (c) razmere, v katerih lahko organizacije in institucije vzajemno delujejo, se povezujejo, oblikujejo partnerstva za uresničevanje ciljev zagotavljanja ustreznega stanovanja za vse in trajnostnega razvoja človekovih naselij;
- (d) razmere, v katerih lahko vsi ljudje sami dosežejo izboljšanje svojih dejavnosti;
- (e) pogoje za krepitev mednarodnega sodelovanja.

B. Ustrezno stanovanje za vse

1. Uvod

60. Ustrezno stanovanje je več kot samo streha nad glavo. Pomeni tudi ustrezno stopnjo zasebnosti; ustrezni prostor; fizično dostopnost; varnost; varnost lastništva; strukturalno stabilnost in trajnost; ustrezno razsvetljavo; ogrevanje in prezračevanje; osnovno infrastrukturo, na primer dobavo vode, sanitarno ureditev in ravnanje z odpadki; ustrezno kakovost okolja in dejavnikov, ki vplivajo na zdravje, ter ustrezno in dostopno lokacijo glede na delovno mesto in osnovne oskrbne in storitvene dejavnosti. Vse omenjeno bi moralo biti na voljo po dostopni ceni. Ustreznost stanovanja je treba določiti skupaj s prizadetimi osebami in upoštevati možnosti za postopen razvoj. Ustreznost stanovanja se od države do države pogosto razlikuje, saj je odvisna od značilnih kulturnih, socialnih, okoljskih in ekonomskih dejavnikov. Upoštevati je treba tudi dejavnike, ki so v zvezi s spolom in starostjo oseb, na primer, da so otroci in ženske pogosto izpostavljene strupenim snovem.

61. Od sprejetja Splošne deklaracije o človekovih pravicah (the Universal Declaration of Human Rights) leta 1948, je bila pravica do ustreznega stanovanja priznana kot pomemben sestavni del pravice do ustreznega življenjskega standarda. Vse vlade, brez izjeme, so odgovorne za delovanje stanovanjskega sektorja, kar kaže že oblikovanje ministrstev ali agencij za stanovanjsko gospodarstvo, ter dodelitev sredstev stanovanjskemu sektorju, njihove politike programov in projektov. Pridobivanje ustreznega stanovanja za vsakogar zahteva delovanje ne le vlad, temveč vseh sektorjev družbe, tudi privatnega, nevladnih organizacij, skupnosti in lokalnih uprav, partnerskih organizacij in ustanov ter organizacij mednarodne skupnosti. V kontekstu politike omogočanja morajo vlade ustrezno ukrepati za spodbujanje, zaščito in zagotavljanje polne in postopne realizacije pravice do ustreznega stanovanja. Med take ukrepe spadajo naslednji, kateri pa ne zajemajo vseh možnih:

- (a) zagotavljanje, da pri stanovanjskih vprašanjih zakon preprečuje vsako diskriminacijo in zagotavlja vsem osebam enako in učinkovito zaščito pred njo iz kakršnegakoli razloga, na primer rase, barve, spola, jezika, vere, političnega ali drugega prepričanja, nacionalnega ali socialnega porekla, premoženja, rojstnega ali kakega drugega statusa;
- (b) zagotavljanje zakonske zaščite lastništva in enakopravnega dostopa do zemljišč za vse osebe, vključno ženske in rev-

- ne, ter učinkovito zaščito pred nasilnimi razlastitvami, ki so v nasprotju z zakonom; ob upoštevanju človekovih pravic in tem, da brezdomcev ne smemo kaznovati zaradi njihovega statusa;
- (c) sprejemanje politik, katerih namen je zagotavljati bivališča, ki so bivalno ustrezna, cenovno dosegljiva in dostopna, tudi za tiste osebe, ki si z lastnimi sredstvi ne morejo zagotoviti ustreznega stanovanja. V okviru omenjenih politik je treba izvajati, med drugim, naslednje ukrepe:
- (i) razširiti ponudbo cenovno dosegljivih stanovanj z ustreznimi regulativnimi ukrepi in tržnimi pobudami;
 - (ii) izboljšati cenovno dostopnost z zagotavljanjem subvencij in pomoč pri plačevanju najemnin ter druge oblike pomoči pri plačevanju stanovanj za revne;
 - (iii) podpirati občinske, kooperativne in neprofitne najemniške in lastniške stanovanjske programe;
 - (iv) spodbujati podporne storitve za brezdomce in druge ranljive skupine;
 - (v) aktivirati inovativna finančna in druga sredstva, tako javna kot zasebna, za stanovanjski razvoj in razvoj skupnosti;
 - (vi) ustvarjati in podpirati tržne pobude za spodbujanje zasebnega sektorja, ki naj izpolnjuje potrebo po cenovno dostopnih najemniških in lastniških stanovanjih;
 - (vii) spodbujati trajnostne razvojne vzorce poselitve in prometne sisteme, s katerimi se izboljša dostopnost blaga, storitev, oskrbe in delovnih mest;
- (d) učinkovit nadzor in vrednotenje stanovanjskih pogojev, vključno brezdomstva in neustreznega stanovanja; ter v posvetovanjih s prizadetim prebivalstvom – oblikovanje in sprejemanje primerne stanovanjske politike in izvajanje učinkovitih strategij ter načrtov za njihovo reševanje.

62. Stanovanjska strategija, ki temelji na politiki omogočanja, prispeva k trajnostnemu razvoju človekovih naselij, saj vodi k polni mobilizaciji vseh potencialnih domačih sredstev. Upravljanje s temi sredstvi mora biti osredotočeno na potrebe ljudi in biti prijaz-

no okolju ter solidno v socialnem in ekonomskem pogledu. To je možno le, če so politike in delovanje stanovanjskega sektorja povezani s politikami in akcijami, ki so namenjene spodbujanju ekonomskega in socialnega razvoja ter varstva okolja. Zato je eden temeljnih ciljev tega poglavja povezati stanovanjsko politiko s politikami, ki se bodo uporabljale za usmerjanje makroekonomskega in socialnega razvoja ter zdravega upravljanja z okoljem/prostorom.

63. Drugi temeljni cilj tega poglavja je omogočanje trgov – ki so glavni mehanizem ponudbe stanovanj – učinkovito delovanje. Priporočamo ukrepe in delovanje, ki so namenjeni uresničevanju tega cilja in obenem prispevajo k uresničevanju socialnih ciljev, lahko skupaj s tržnimi pobudami in kompenzacijskimi ukrepi. Nadaljnji cilji in priporočeno delovanje se nanašajo na komponente sistema ponudbe stanovanj (zemljišča, financiranje, infrastruktura, storitve, gradnja, gradbeni materiali, vzdrževanje in saniranje) v zasebnem, občinskem in javnem najemniškem sektorju ter se nanašajo tudi na možnosti, da bi omenjene komponente bolj služile vsem ljudem. Končno, posebno pozornost posvečamo tistim ljudem, vključno z ženskami, ki so izpostavljeni precejšnjemu tveganju, ker nimajo zagotovljene varnosti lastništva, ali jim je onemogočeno sodelovanje na stanovanjskih trgih. Priporočamo delovanje, s katerim je mogoče zmanjšati stopnjo njihove ranljivosti in jim omogočiti, da dobijo ustrezno stanovanje na pravičen in human način.

64. Mednarodno in nacionalno sodelovanje na vseh ravneh bo potrebno in koristno pri spodbujanju zagotavljanja ustreznega stanovanja za vse. Sodelovanje je še posebej potrebno na območjih, ki jih je prizadela vojna ali naravne, industrijske ali tehnološke nesreče in kadar rekonstrukcija in rehabilitacija presejata sredsstva, ki so na voljo v sami državi.

2. Stanovanjske politike

65. Oblikovanje in periodično vrednotenje stanovanjskih politik omogočanja ter njihova poprava, če je potrebno, z namenom oblikovati okvir zanesljivega in učinkovitega sistema stanovanjske ponudbe, je temeljni kamen zagotavljanja ustreznega stanovanja za vse. Temeljno načelo oblikovanja realistične stanovanjske politike je upoštevanje soodvisnosti s celotno makroekonomsko poli-

tiko, politiko upravljanja z okoljem/prostorom in politiko socialnega razvoja. Stanovanjske politike bi morale ob osredotočanju na rastoče povpraševanje po stanovanjih in infrastrukturi, poudarjati tudi večjo uporabo in vzdrževanje obstoječega fonda stanovanj z različnimi lastniškimi in najemniškimi opcijami ter drugimi možnostmi za uživanje stanovanjske pravice, v skladu z različnimi potrebami. Stanovanjske politike bi morale tudi spodbujati in podpirati ljudi, ki v številnih državah, zlasti tistih v razvoju, posamično ali skupinsko delujejo kot pomembni proizvajalci stanovanj. Stanovanjska politika bi se morala odzivati na različne potrebe pripadnikov zapostavljenih in ranljivih skupin. Vodila za to so predstavljeni v 4. pododseku spodaj (členi 93 do 98).

Ukrepi⁴

66. Vlade se morajo prizadevati za decentralizacijo stanovanjskih politik in prenos upravljanja na subnacionalno in lokalno raven v okviru nacionalnega okvira, kadar je le to mogoče in kot je ustrezno.

67. Za integracijo stanovanjskih politik z makroekonomsko, socialno, demografsko, okoljsko/prostorsko in kulturno politiko morajo vlade:

- (a) uvesti in izvajati posvetovalne mehanizme med vladnimi organi, ki so odgovorni za ekonomsko, okoljsko/prostorsko, socialno politiko, politiko poselitve in stanovanjsko politiko ter za organizacijo civilne družbe in zasebnega sektorja. Tako bi jasno uskladili delovanje v stanovanjskem sektorju, kar naj vključuje tudi določanje trga in natančnih meril za dodelitve sredstev, subvencij in drugih vrst pomoči;
- (b) neprestano nadzirati vpliv makroekonomskih politik na sisteme oskrbe s stanovanji, ob upoštevanju posebnih povezav med njimi in možnih učinkih na ranljive in zapostavljene skupine;
- (c) okrepiti povezave med stanovanjsko politiko, ustvarjanjem delovnih mest, varstvom okolja, urejanjem prostora, ohranjanjem kulturne dediščine, mobilizacijo sredstev in doseganjem največje učinkovitosti sredstev; okrepiti spodbujanje in podporo dejavnostim trajnostnega ekonomskega in socialnega razvoja;

- (d) uporabiti sredstva javne politike, vključno z izdatki/porabo, obdavčenjem, monetarno politiko, politiko planiranja, da bi spodbudili trajnostnen razvoj stanovanjskega trga in uporabe zemljišč;
- (e) povezati zemljiško, prostorsko in stanovanjsko politiko s tistimi, ki urejajo zmanjšanje revščine in ustvarjanje delovnih mest, varstvo okolja, ohranjanje kulturne dediščine, izobraževanje, zdravstvo, oskrbo s pitno vodo, sanitarnimi objekti ter s politikami za prenos pristojnosti na pripadnike zastavljenih in ranljivih skupin, zlasti ljudi brez bivališča;
- (f) krepiti informacijske sisteme v zvezi s stanovanji in izrabiti ustrezne raziskovalne dejavnosti za oblikovanje ter razvoj politike; uporabiti tudi podatke, ki so razčlenjeni glede na stanje po spolu;
- (g) periodično ovrednotiti, če je potrebno, tudi spremeniti in dopolniti stanovanjsko politiko, upoštevajoč potrebe ljudi brez stanovanja in učinke politike na okolje/prostor, ekonomski razvoj in socialno blagostanje.

68. Da bi oblikovali in izvajali politike, ki spodbujajo politiko omogočanja k razvoju, vzdrževanju in rehabilitaciji stanovanj, tako na podeželskih kot urbanih področjih, morajo vlade oziroma oblasti na vseh ustreznih ravneh:

- (a) uporabiti mehanizme široke udeležbe in posvetovanj, v katerih sodelujejo predstavniki javnega, zasebnega, nevladnega, kooperativnega in občinskega sektorja (ključno s predstavniki skupin, za katere je ocenjeno, da živijo v revščini) na vseh ravneh postopka oblikovanja politike;
- (b) oblikovati in uvesti postopke za usklajevanje in decentralizacijo, s katerimi jasno definirajo pravice in odgovornosti lokalne ravni v postopku oblikovanja politik;
- (c) razviti in podpirati ustrezne institucionalne okvire, zlasti za lajšanje investiranja v podeželski in urbani stanovanjski fond, ki ga zagotavlja zasebni sektor;
- (d) preučiti možnosti za določitev prednosti pri dodeljevanju naravnih, človeških, tehničnih in finančnih sredstev,
- (e) oblikovati in sprejeti regulativni okvir ter zagotoviti institucionalno podporo za lajšanje udeležbe in partnerskih dogo-

- vorov na vseh ravneh;
- (f) pregledati in je potrebno prilagoditi zakonski, fiskalni in regulativni okvir, ki naj se odziva na posebne potrebe revnih ljudi in oseb z nizkimi prihodki;
 - (g) spodbujati ponudbo cenovno dostopnih najemniških hiš ter se zavzemati za zakonske pravice in dolžnosti najemnikov in lastnikov.
69. Za sprejetje in izvajanje medsektorskega pristopa k oblikovanju politik morajo vlade, vključno z lokalnimi upravami:
- (a) usklajevati in povezovati stanovanjsko politiko in politik oselitve/naselij z drugimi relevantnimi politikami, na primer demografsko politiko, okoljsko, kulturno, zemljiško in infrastrukturno politiko, z urbanim in podeželskim planiranjem ter zasebnimi in/ali javnimi pobudami za zaposlovanje;
 - (b) docela upoštevati potrebo po ekonomskem razvoju, socialnem razvoju in varstvu okolja ter cilje ustreznega stanovanja za vse in načela trajnostnega razvoja človekovih naselij ter temeljne potrebe po človekovem razvoju in zdravju;
 - (c) sprejeti politike, ki zagotavljajo, da imajo prizadete osebe dostop do novih javnih objektov, javnih stanovanjskih objektov in sistema javnega potniškega prevoza. Tudi pri renovaciji obstoječih zgradb je treba, če je to izvedljivo, uvesti podobne ukrepe;
 - (d) spodbujati razvoj za okolje varnih in cenovno dostopnih gradbenih metod in proizvodnje ter distribucije gradbenih materialov, vključno s krepitvijo domače industrije gradbenih materialov, ki naj temelji na lokalno dosegljivih virih;
 - (e) spodbujati svobodno izmenjavo informacij o vseh vidikih in vplivih gradnje na stanje v okolju, vključno z oblikovanjem in razširjanjem podatkovnih baz o škodljivih učinkih gradbenih materialov na okolje, kar naj si skupno prizadevata zasebni in javni sektor.
70. Da bi izboljšali sisteme oskrbe s stanovanji, morajo oblasti na ustreznih ravneh:
- (a) sprejeti politiko omogočanja stanovanjske gradnje, vključno z obnovo/rekonstrukcijo, rehabilitacijo, modernizacijo in iz-

- boljšanja obstoječega stanovanjskega fonda, tako v podeželskih kot urbanih območjih;
- (b) določiti prioritete pri alokaciji naravnih, človeških, tehničnih in finančnih sredstev;
 - (c) razviti ustrezne institucionalne okvire za javni, občinski in zasebni sektor, zlasti za lažje investiranje in oskrbo s stanovanji zasebnega in neprofitnega sektorja na podeželju in v urbanih območjih;
 - (d) po potrebi pregledati in prilagoditi zakonski, fiskalni in regulativni okvir, da bi se odzival na posebne potrebe pripadnikov ranljivih in zapostavljenih skupin, zlasti revnih ljudi in tistih z nizkimi prihodki;
 - (e) periodično ovrednotiti in če je potrebno spremeniti in dopolniti politike in sisteme financiranja stanovanj, upoštevajoč učinke teh politik in sistemov na okolje in prostor, ekonomski razvoj in socialno stanje, zlasti pa njihove vplive na ranljive in zapostavljene skupine;
 - (f) spodbujati in sprejeti politike, ki usklajujejo in spodbujajo ustrezno količino ključnih vložkov, ki so potrebni za gradnjo stanovanj in infrastrukture, na primer zemljišč, finančnih sredstev in gradbenih materialov;
 - (g) spodbujati razvoj za okolje neškodljivih in cenovno dosegljivih metod gradnje ter proizvodnje in distribucije gradbenih materialov, vključno s krepitvijo lokalne industrije gradbenih materialov, ki naj temelji predvsem na lokalno dosegljivih virih in sredstvih;
 - (h) v državah, kjer je to ustrezno, spodbujati uporabo gradbenih in vzdrževalnih tehnologij z intenzivno uporabo delovne sile, da bi gradbeni sektor nudil delovna mesta številnim izmed velike armade nezaposlenih ali delno zaposlenih oseb, ki je značilna za večino velikih mest, in obenem spodbujati razvoj usposabljanja v gradbenem sektorju.

3. Sistemi oskrbe s stanovanji

- (a) **Omogočanje delovanja trgov**

71. V mnogih državah so trgi primarni mehanizem za oskrbo s stanovanji in zaradi tega njihova zanesljivost in učinkovitost močno prispevata k uresničevanju cilja trajnostnega razvoja. Vlade in druge oblasti so odgovorne za omogočanje dobrega delovanja stanovanjskega trga. Stanovanjski sektor je treba gledati kot povezujoči trg, v katerem trendi enega segmenta vplivajo na uspešnost drugih. Intervencije oblasti so potrebne za izpolnjevanje potreb zapostavljenih in ranljivih skupin, ki jih trg ne oskrbuje zadostno.

Ukrepi

72. Da bi zagotovili učinkovito delovanje trga, morajo oblasti na ustreznih ravneh in v skladu s svojimi zakonskimi pooblastili:

- (a) oceniti stanovanjsko ponudbo in povpraševanje na osnovi razčlenjenih podatkov, ki prikazujejo tudi stanje glede na spol; ter zbirati, analizirati in razširjati informacije o stanovanjskih trgih in drugih mehanizmih oskrbe s stanovanji ter spodbujati zasebni in neprofitni sektor in medije, pri čemer pa naj ne prihaja do nepotrebne podvojevanja akcij;
- (b) izogibati se neprimernim intervencijam, ki vplivajo na zmanjšanje ponudbe in izkrivljajo povpraševanje po stanovanjih in storitvah ter periodično pregledovati in prilagajati zakonske, finančne in regulativne okvire, vključno s tistimi, ki veljajo za sklepanje pogodb, rabo zemljišč in gradbene predpise;
- (c) uporabljati mehanizme (na primer zakonske določbe, katastre, pravila za ocenjevanje vrednosti premoženja in drugo) pri jasnem definiranju lastniških pravic;
- (d) dovoliti izmenjavo zemljišč in stanovanj brez neupravičenih omejitev ter voditi postopke, ki bodo omogočili preglednost transakcij zemljišč oziroma nepremičnin in odgovornost pri njihovem izvajanju, da bi tako preprečili korupcijo;
- (e) izvesti zakonske in upravne reforme, s katerimi bo ženskam omogočen enakopraven dostop do ekonomskih virov, vključno s pravico do dedovanja in lastništva zemljišč ter drugega premoženja (nepremičnin), posojil, naravnih virov in do ustreznih tehnologij;
- (f) uporabljati ustrezne fiskalne ukrepe, vključno z obdavčenjem,

za zagotavljanje ustrezne ponudbe stanovanj in zemljišč;

- (g) periodično ovrednotiti, kako najbolje izvesti potrebne intervencije oblasti, namenjene izpolnjevanju posebnih potreb revnih ljudi in ranljivih skupin, pri katerih tradicionalni tržni mehanizmi niso učinkoviti;
 - (h) oblikovati fleksibilne instrumente za uravnavanje stanovanjskega trga, tudi najemniškega, ob upoštevanju posebnih potreb ranljivih skupin.
- (b) Lajšanje gradnje stanovanj, ki jo izvajajo lokalne skupnosti**

73. V mnogih državah, zlasti tistih v razvoju, so več kot polovico obstoječega stanovanjskega fonda zgradili ljudje sami, predvsem tisti z nizkimi dohodki. Samogradnja bo zelo dolgo imela še veliko vlogo pri pridobivanju stanovanj. Številne države podpirajo individualno gradnjo z zakonsko ureditvijo in modernizacijo programov.

74. Da bi podprli prizadevanja ljudi, da gradijo stanovanja individualno ali kolektivno sami, morajo oblasti na vseh ustreznih ravneh:

- (a) spodbujati samogradnjo v kontekstu splošne politike rabe zemljišč;
- (b) integrirati in zakonsko urediti samogradnjo, zlasti z registri gradenj kot holističen del celotnega stanovanjskega in infrastrukturnega sistema v urbanih in podeželskih območjih, ob upoštevanju splošne politike rabe tal;
- (c) spodbujati prizadevanja za izboljšanje obstoječih stanovanj, zgrajenih v samogradnji, z večjo dostopnostjo virov stanovanjske gradnje, vključno z zemljišči, finančnimi sredstvi in gradbenimi materiali;
- (d) razvijati sredstva in metode za izboljšanje standardov lastne gradnje;
- (e) spodbujati lokalne in nevladne organizacije pri njihovem podpiranju in lajšanju izvajanja lastne gradnje;
- (f) lajšati redni dialog in enakopravno udeležbo obeh spolov raznih udeležencev stanovanjske proizvodnje na vseh rav-

- neh in stopnjah odločanja;
- (g) ublažiti probleme v zvezi s spontano grajenimi naselji, s pomočjo programov in politik, ki predvidevajo nenačrtovana naselja.

(c) Zagotavljanje dostopnosti zemljišč

75. Dostopnost zemljišč in zakonska zaščita lastništva sta strateška predpogoja za pridobivanje ustreznega stanovanja za vse in razvoj trajnostnih človekovih naselij. Oba predpogoja vplivata tako na urbana kot ruralna območja, sta pa tudi eden od načinov za pretrganje začaranega kroga revščine. Vse vlade se morajo obvezati, da bodo zagotavljale zadostne površine zemljišč v kontekstu trajnostne rabe tal. Kljub različnim nacionalnim zakonom in/ali sistemom zemljiškega lastništva, se morajo oblasti na ustreznih ravneh, tudi na lokalni, prizadevati za odstranitev vseh možnih ovir, ki bi lahko preprečevale ali omejile enakopraven dostop do zemljišč, ter zagotoviti, da so enakopravne pravice žensk in moških do zemljišč in nepremičnin zaščitene z zakonom. Nesprejemanje ustreznih podeželskih in urbanih zemljiških/prostorskih politik in praks upravljanja z zemljišči na vseh ravneh je eden od glavnih vzrokov za neenakopravnost in revščino. Prav tako povzroča zvišanje življenjskih stroškov, bivanje na zemljiščih, ki so izpostavljena določenim nevarnostim oziroma tveganjem, slabšanje stanja okolja ter povečano ranljivost urbanih in podeželskih habitatov. To vpliva na vse ljudi, še posebej na zapostavljene in ranljive skupine, na revne ljudi in tiste z nizkimi prihodki.

Ukrepi

76. Da bi zagotovili zadostne količine zemljišč, ki jih je možno komunalno urediti, morajo oblasti na ustreznih ravneh in v skladu z zakonskim okvirom:
- (a) priznati in uzakoniti različne mehanizme oskrbe z zemljišči;
 - (b) decentralizirati odgovornosti upravljanja z zemljišči in poskrbeti za lokalne programe ustvarjanja kapacitet, v katerih je priznana vloga ključnih zainteresiranih strani;
 - (c) pripraviti celovite popise zemljišč v javni lasti in, kjer je to ustrezno, oblikovati take programe, da bi bila ta zemljišča

na voljo za stanovanjsko gradnjo in za razvoj naselij, ob sodelovanju (kjer je to ustrezno) nevladnih in lokalnih organizacij;

- (d) uporabiti pregledne, obsežne in enakopravne mehanizme fiskalnih pobud za spodbujanje učinkovite, dostopne in okolju neškodljive rabe zemljišč, ter uporabiti davčno obremenitev zemljišč ter druge oblike obdavčitve za mobilizacijo finančnih sredstev, s katerimi bodo lokalni upravi lahko opremili zemljišča in izvajali storitve;
- (e) preučiti možnost uvedbe fiskalnih in drugih ukrepov za spodbujanje učinkovitega delovanja trga prostih zemljišč in tako zagotavljati zadostne količine stanovanj in zemljišč za stanovanjsko gradnjo;
- (f) oblikovati in uporabiti zemljiške informacijske sisteme in prakse upravljanja z zemljišči, vključno z ocenjevanjem vrednosti zemljišč, truditi se zagotoviti, da so take informacije takoj in lahko dostopne;
- (g) docela izrabiti obstoječo infrastrukturo v urbanih območjih, spodbujati optimalno gostoto bivanja na dostopnih komunalno opremljenih zemljiščih v skladu z njihovo nosilnostjo; obenem pa zagotavljati zadostne površine, namenjene parkom, igriščem, skupnim prostorom in objektom ter parcele za domače vrtove;
- (h) preučiti možnosti za sprejem inovativnih instrumentov, ki beležijo naraščanje vrednosti zemljišč in s katerimi je moč povrniti javna vlaganja;
- (i) preučiti možnost za sprejem inovativnih instrumentov za učinkovito in trajnostno združevanje in razvoj zemljišč, vključno s spremembo parcelacije zemljišč in formalno ureditvijo;
- (j) razviti ustrezne katastrske sisteme in poenostaviti postopke za registracijo zemljišč, da bi tako olajšali zakonsko ureditev nelegalnih naselij in poenostavili transakcije zemljišč;
- (k) oblikovati zemljiške predpise in pravni okvir, ki določa vrsto zemljišč in nepremičnin ter uradno priznane pravice;
- (l) mobilizirati lokalne in regionalne strokovnjake k raziskavam, prenosu tehnologije in izobraževalnim programom za pod-

- poro sistemom upravljanja z zemljišči;
- (m) spodbujati vsestranski podeželski razvoj z ukrepi, kot so enakovreden dostop do zemljišč, njihova izboljšava, ekonomska raznolikost in razpršitve naložb, razvoj manjših in srednje velikih mest na podeželskih območjih, in (kjer je to ustrezno) naselja po vzoru prvobitnih naselij;
 - (n) zagotoviti uporabo preprostih postopkov za transfer zemljišč in spremembo rabe zemljišč v okviru celovite politike, vključno z zaščito obdelovalne zemlje in okolja.
77. Za spodbujanje učinkovitega delovanja zemljiškega trga in trajnostne rabe tal morajo oblasti na ustreznih ravneh:
- (a) ponovno ovrednotiti in, če je to potrebno, periodično spreminjati in dopolnjevati prostorske planske akte, gradbene predpise, ob upoštevanju ekonomske, socialne in okoljske politike;
 - (b) podpirati razvoj zemljiškega trga z učinkovitimi zakonskimi določili ter oblikovati in razviti fleksibilne in raznolike mehanizme za sprostitev zemljišč, ki imajo različne zakonske statuse;
 - (c) spodbujati številne in raznolike oblike posegov in pomoči, tako javnega kot zasebnega sektorja in drugih zainteresiranih strani, moških in žensk, ki delujejo v tržnem sistemu;
 - (d) oblikovati zakonski okvir za rabo zemljišč, ki ima za cilj uravnotežanje potreb po gradnji in varstvo okolja, ki zmanjšuje rizike in spodbuja različne rabe tal;
 - (e) kritično ovrednotiti restriktivne, izključevalne in druge zakonske in regulativne postopke, sisteme planiranja, standarde in regulacije razvoja;
78. Da bi odpravili zakonske in socialne prepreke, ki ovirajo enakovreden in pravičen dostop do zemljišč, kar velja zlasti za ženske, prizadete osebe in pripadnike ranljivih skupin, morajo oblasti na ustreznih ravneh, v sodelovanju z zasebnim sektorjem, nevladnimi organizacijami, kooperativnim sektorjem (zadružništvom) in organizacijami iz lokalnih skupnosti:

- (a) obravnavati kulturne, etnične, religiozne in socialne razloge ter prizadetost ljudi kot dejavnike, ki lahko ustvarjajo prepreke, vodijo v segregacijo in izključevanje; omenjenih dejavnikov se je treba lotevati tudi s spodbujanjem izobraževanja in usposabljanja za mirno reševanje sporov;
- (b) spodbujati kampanje za dvig splošne zavesti, predvsem izobraževanje in prakse, ki se nanašajo na stanovanjsko pravico, pravico do lastništva zemljišč in dedovanja za ženske, da bi premagali obstoječe prepreke;
- (c) kritično ovrednotiti zakonske in regulativne okvire ter jih prilagoditi načelom in ciljem Svetovnega programa delovanja; zagotoviti, da se jasno navedejo in izvajajo enake pravice žensk in moških;
- (d) razviti programe za zakonsko ureditev ter določiti in izvajati take programe in projekte v posvetovanju s prizadetim prebivalstvom ter organiziranimi skupinami, ob zagotavljanju polne in enakopravne udeležbe žensk, ter upoštevanju različnih potreb, ki so povezane s spolom, starostjo, prizadetostjo in ranljivostjo;
- (e) med drugim podpirati projekte, politike in programe na ravni lokalnih skupnosti, katerih namen je odstranitev vseh preprek, ki ženskam onemogočajo dostop do cenovno dosegljivih stanovanj, lastništva zemljišč in nepremičnin, ekonomskih virov, infrastrukture in socialnih storitev, ter zagotavljati polno udeležbo žensk v vseh postopkih odločanja, s posebno pozornostjo do revnih žensk, zlasti vodij družine in žensk, ki so edine zaposlene;
- (f) izvesti zakonodajne in upravne reforme, s katerimi se ženskam omogoči enakopraven dostop do ekonomskih virov, vključno s pravico do dedovanja, lastništva zemljišč ter drugih nepremičnin oziroma imetja, posojil, naravnih virov in ustreznih tehnologij;
- (g) zavzemati se za mehanizme, s katerimi se zaščiti ženske, ki ob smrti moža tvegajo, da izgubijo svoj dom, imetje oziroma zemljo in nepremičnine.

79. Da bi olajšali dostop do zemljišč in varnost lastnine za vse

socio-ekonomske skupine, morajo vlade, vključno z lokalnimi upravami:

- (a) sprejeti zakonski in regulativni okvir, ki temelji na povečanem znanju, razumevanju in sprejemanju obstoječih praks ter mehanizmov oskrbe z zemljišči, da bi tako spodbujali partnerstva z zasebnimi podjetji in lokalnimi skupnostmi; v zakonskem in regulativnem okviru je treba natančno navesti priznane vrste zemljiške posesti in predpisati postopke za ureditev lastništva, kjer je to potrebno;
- (b) poskrbeti za institucionalno podporo, odgovornost in preglednost zemljiškega upravljanja ter točne informacije o lastništvu zemljišč, njegovih transakcijah in obstoječi ter načrtovani rabi tal;
- (c) preiskati inovativne ukrepe za večanje varnosti lastništva, ki niso legalizirane, saj je ta včasih predraga in zahteva preveč časa; med možne inovativne ukrepe štejemo dostop do posojil, kadar ne obstaja konvencionalno pravni dokaz za zemljiško lastništvo;
- (d) spodbujati ukrepe, s katerimi zagotavljamo enakopraven dostop žensk do posojil za nakup, lizing ali najem zemljišč ter enako zakonsko zaščito lastništva takih zemljišč;
- (e) izkoristiti možne prispevke ključnih zainteresiranih strani v zasebnem formalnem in neformalnem sektorju ter podpirati udeležbo nevladnih in lokalnih organizacij ter zasebnega sektorja pri participativnih in kolektivnih iniciativah in mehanizmih, glede na vrsto spora;
- (f) na naslednje načine spodbujati zlasti udeležbo organizacij iz lokalnih skupnosti in nevladnih organizacij:
 - (i) kritično ovrednotiti in prilagoditi zakonske in regulativne okvire za priznavanje in spodbujanje različnih vrst organiziranja prebivalstva, ki je udeleženo pri proizvodnji, zagotavljanju in upravljanju z zemljišči, stanovanji ter storitvami;
 - (ii) preučiti možnost uvedbe finančnih sistemov, ki priznavajo organizacije kot nosilce posojil, prenos kreditov na kolektivne enote, ki jih podpira kolektivno kolateralno poroštvo ter uvesti finančne postopke,

ki so prilagojeni potrebam individualne gradnje in načinom, s katerimi prebivalstvo ustvarja prihodek ter prihranke;

- (iii) oblikovati in izvajati dopolnilne ukrepe, namenjene povečanju njihovih dosegov, vključno s fiskalno pomočjo, programi izobraževanja in usposabljanja, tehnično pomočjo in sredstvi za podporo tehnološkim inovacijam;
- (iv) podpirati povečanje kapacitet in nabiranje izkušenj nevladnih organizacij in organizacij prebivalcev, da bi tako povečali njihovo učinkovitost in bi postale kompetentni partnerji pri izvajanju nacionalnih planov delovanja na stanovanjskem področju;
- (v) spodbujati kreditne organizacije k priznanju, da smejo organizacije iz lokalnih skupnosti delovati kot poroki za tiste osebe, ki zaradi revščine ali diskriminacije nimajo drugih virov premoženja, ob posebni pozornosti potrebam žensk – posameznic.

(d) Mobiliziranje finančnih virov

80. Ustanove za stanovanjsko financiranje oskrbujejo konvencionalni trg, vendar se na potrebe velikih segmentov prebivalstva ne odzivajo vedno ustrezno, zlasti pripadnikov ranljivih in zapostavljenih skupin, revnih ljudi in oseb z nizkimi prihodki. Da bi sprostili več domačih in mednarodnih sredstev za stanovanjsko financiranje ter razširili posojila na večje število gospodinjstev, je treba stanovanjsko financiranje celovito vključiti v širši finančni sistem in uporabiti obstoječe instrumente (ali oblikovati nove) za odzivanje na potrebe ljudi, ki imajo omejene (ali nobenih) možnosti za pridobitev posojil.

Ukrepi

81. Da bi povečali učinkovitost obstoječih sistemov stanovanjskega financiranja, morajo oblasti na ustreznih ravneh:

- (a) sprejeti politike, ki predvidevajo večjo sprostitev sredstev za stanovanjsko financiranje in omogočajo pridobitev posojil tudi revnim slojem prebivalstva, ob ohranjanju solventnosti

- kreditnih sistemov;
- (b) povečati učinkovitost obstoječih sistemov stanovanjskega financiranja;
 - (c) povečati dostopnost sistemov stanovanjskega financiranja in odpraviti vse oblike diskriminacije posojilojemalcev;
 - (d) zavzemati se za preglednost, odgovornost in etično ravnanje pri finančnih transakcijah s podporo učinkovitih zakonskih in regulativnih okvirov;
 - (e) kjer je to potrebno, oblikovati vsestransko in natančno celoto premoženjskega prava in lastniških pravic ter uveljavljati zakone o izvršbi na premoženje za lajšanje sodelovanja zasebnega sektorja;
 - (f) spodbujati zasebni sektor k sprostitvi sredstev za zadovoljevanje različnih vrst stanovanjskega povpraševanja, vključno z najemom stanovanj, vzdrževanjem in sanacijami;
 - (g) spodbujati konkurenčnost hipotekarskega trga in, kjer je to ustrezno, lajšati razvoj sekundarnih trgov in poroštev za lastninjenje;
 - (h) decentralizirati posojilne operacije hipotekarskega trga in spodbujati zasebni sektor k temu, da bi tako zagotovili boljši fizični dostop do posojil, zlasti na podeželskih območjih;
 - (i) spodbujati vse posojilne organizacije k boljšemu upravljanju in večji učinkovitosti njihovih operacij;
 - (j) spodbujati lokalne hipotekarske programe, ki so dostopni revnim, predvsem ženskam, da bi povečali njihovo produktivno zmogljivost z omogočanjem dostopa do kapitala, sredstev, posojil, zemljišč, tehnologije in informacij. To naj vse pomaga revnim zlasti ženskam povečati prihodke in izboljšati življenjske razmere ter položaj znotraj gospodinjstva.
82. Da bi oblikovali nove mehanizme stanovanjskega financiranja, morajo oblasti na ustreznih ravneh:
- (a) vpreči potencial netradicionalnih finančnih dogovorov s spodbujanjem lokalnih skupnosti, da oblikujejo stanovanjske in večnamenske lokalne razvojne kooperativne organizacije (zadruge), zlasti za oskrbo s stanovanji nižjega cenovnega raz-

reda;

- (b) kritično ovrednotiti in okrepiti zakonski, regulativni okvir ter institucionalno bazo za mobilizacijo netradicionalnih posojilodajalcev;
- (c) spodbujati, zlasti z odstranitvijo zakonskih in upravnih ovir, razširjenje hranilnih in kreditnih kooperativnih organizacij (zadrug) in združenj, kooperativnih bank in kooperativnih zavarovalnic ter drugih nebančnih finančnih ustanov in oblikovati hranilniške mehanizme v neformalnem sektorju, zlasti za ženske;
- (d) podpirati partnerstva med omenjenimi kooperativnimi ustanovami in javnimi ter drugimi finančnimi ustanovami kot učinkovit način za mobilizacijo lokalnega kapitala in njegovo uporabo v lokalnih podjetniških in skupnostnih dejavnostih, katerih namen je stanovanjski in infrastrukturni razvoj;
- (e) lajšati prizadevanja sindikatov, organizacij kmetov, žensk, potrošnikov, prizadetih oseb in drugih organizacij med prebivalstvom, ki se ukvarjajo z oblikovanjem lastnih kooperativno organiziranih ali lokalnih finančnih ustanov in mehanizmov;
- (f) spodbujati izmenjavo informacij o novostih v stanovanjskem financiranju;
- (g) podpirati nevladne organizacije in njihove zmožnosti za razvijanje malih hranilniških kooperativnih organizacij (zadrug), kjer je to ustrezno.

83. Da bi olajšali dostop do stanovanja tistim, ki jih ne oskrbujejo obstoječi mehanizmi financiranja, morajo oblasti kritično ovrednotiti in, kjer je to ustrezno, racionalizirati sisteme subvencioniranja s politikami, ki zagotavljajo obstojnost in funkcionalnost takih sistemov, ter tako omogočiti številnim ljudem, ki nimajo dostopa do posojil in zemljišč, vstop na trg.

(e) Zagotavljanje dostopa do osnovne infrastrukture in storitev

84. Osnovna infrastruktura in storitve na ravni lokalnih skupnosti obsega oskrbo z zdravo vodo, sanitarno ureditev, ravnanje z

odpadki, socialno skrbstvo, transportne in komunikacijske naprave in ureditve, energetska in zdravstveno službo ter službo za pomoč v sili, šole, urejeno javno varnost in upravljanje z odprtimi prostori. Pomanjkanje ustreznih osnovnih storitev, ki so eden ključnih sestavnih delov stanovanja, zahteva hud davek na človekovo zdravje, produktivnost in kakovost življenja, zlasti pri revnih ljudeh, ki živijo v urbanih ali v podeželskih območjih. Lokalni in državni/deželni oblasti nosijo glavno odgovornost za oskrbo ali omogočanje oskrbe s storitvami, kar mora biti urejeno z ustrežno zakonodajo in standardi. Pooblastila oblasti za vodenje, upravljanje in vzdrževanje infrastrukture in osnovnih storitev mora podpirati centralna vlada. Obstaja tudi več drugih akterjev, vključno z zasebnim sektorjem, lokalnimi skupnostmi in nevladnimi organizacijami, ki lahko sodelujejo pri zagotavljanju storitev in vodenju, pod usklajenim vodstvom oblasti na ustreznih ravneh, vključno z lokalnimi oblastmi.

Ukrepi

85. Da bi varovali in ohranjali zdravje, varnost, blagostanje in izboljšano življenjsko okolje vseh ljudi in zagotavljali ustrežno in cenovno dostopno osnovno infrastrukturo ter storitve, morajo oblasti na ustreznih ravneh, vključno z lokalnimi organi, spodbujati in se zavzemati za:

- (a) dobavo in dostop do ustreznih količin zdrave pitne vode;
- (b) ustrežno sanitarno ureditev in okolju prijazno ravnanje z odpadki;
- (c) ustrežno mobilnost z dostopom do cenovno dosegljivega in fizično dostopnega javnega potniškega prometa in drugih komunikacijskih objektov ter ureditev;
- (d) dostop do trgov in trgovin za prodajo in nakup osnovnih dobrin;
- (e) zagotavljanje socialnih storitev, zlasti za skupine in skupnosti, ki so nezadostno oskrbovane;
- (f) dostop do javnih objektov v skupnostih, vključno s kraji bogoslužja;
- (g) dostop do trajnostnih energetskih virov;
- (h) okolju prijazne tehnologije ter za načrtovanje, oskrbo in vzdr-

ževanje infrastrukture, vključno s cestami, ulicami, parki in odprtimi prostori;

- (i) visok nivo varnosti in javne varnosti;
 - (j) uporabo različnih mehanizmov planiranja, ki zagotavljajo smiselno udeležbo, ki naj zmanjša morebitne negativne vplive dejavnosti v človekovih naseljih na biološke vire, kot so kakovostna kmetijska zemljišča in gozdovi;
 - (k) sisteme načrtovanja in izvajanja, ki celovito povezujejo vse zgoraj omenjene dejavnike v proces oblikovanja in funkcioniranja trajnostnih človekovih naselij.
86. Da bi zagotovili pravičnejšo oskrbo s sistemi osnovne infrastrukture in storitev, morajo vlade, vključno z lokalnimi upravami:
- (a) sodelovati z vsemi zainteresiranimi stranmi pri zagotavljanju komunalno opremljenih zemljišč in dodelitvi ustreznega prostora osnovnim storitvam, kakor tudi rekreacijskim namenom ter pri dodelitvi odprtega prostora v novih projektih in modernizaciji že obstoječih;
 - (b) vključiti lokalne skupnosti, zlasti ženske, otroke in prizadete osebe, v procese odločanja in določanja prednostnih nalog pri oskrbi s storitvami;
 - (c) vključiti, spodbujati in pomagati lokalnim skupnostim, zlasti ženskam, otrokom in prizadetim osebam, pri določanju standardov za objekte v skupnostih ter upravljanju z objekti in njihovem vzdrževanju;
 - (d) podpirati prizadevanja akademskih in poklicnih skupin pri analizi potreb po infrastrukturi in storitvah na ravni skupnosti;
 - (e) lajšati sprostitev skladov vseh zainteresiranih strani, zlasti zasebnega sektorja, namenjenih povečanim vlaganjem;
 - (f) oblikovati podporne mehanizme za omogočanje revnim in prizadetim osebam dostop do osnovne infrastrukture in storitev;
 - (g) odpraviti zakonske ovire, tudi tiste v zvezi z zaščito stanovanjske pravice in s posojili, zaradi katerih ženske nimajo enakopravnega dostopa do osnovnih storitev;
 - (h) zavzemati se za dialog med vsemi stranmi, da bi tako lažje zagotovili osnovne storitve in infrastrukturo.

87. Da bi zagotovili učinkovitost infrastrukture in storitve ter njihovo delovanje in vzdrževanje, morajo vlade, vključno z lokalnimi upravami:

- (a) oblikovati mehanizme za širjenje avtonomnega, preglednega in odgovornega vodenja storitev na lokalni ravni;
- (b) ustvariti okolje, ki omogoča in spodbuja zasebni sektor k sodelovanju pri učinkovitem in konkurenčnem vodenju ter oskrbi z osnovnimi storitvami;
- (c) zavzemati se za uporabo ustreznih in okolju prijaznih tehnologij infrastrukture in osnovnih storitev;
- (d) spodbujati partnerstva z zasebnim sektorjem in neprofitnimi organizacijami pri upravljanju in oskrbi s storitvami ter, kadar je to potrebno, izboljšati regulativno pristojnost javnega sektorja in uporabiti cenovne politike, ki zagotavljajo ekonomsko uravnoteženost in učinkovito uporabo storitev, kakor tudi enakopraven dostop vseh socialnih skupin do njih;
- (e) kjer je to ustrezno in izvedljivo, oblikovati partnerstva s skupinami v lokalnih skupnostih za gradnjo, vodenje in vzdrževanje infrastrukture ter storitev.

(f) Izboljšanje planiranja, oblikovanja, gradnje, vzdrževanja in preнове

88. Ob hitri urbanizaciji, rasti števila prebivalstva in industrializaciji se dogaja, da znanja, materiali in financiranje za načrtovanje, oblikovanje, gradnjo, vzdrževanje in prenovu stanovanj niso vedno na voljo ali so slabše kakovosti. Z javno politiko in zasebnimi vlaganji bi morali skupno omogočati zadostno oskrbo s stroškovno učinkovitimi gradbenimi materiali, gradbeno tehnologijo in premostitvenimi sredstvi, da bi se izognili ozkim grlom in napakam, ki zavirajo razvoj lokalnih in nacionalnih gospodarstev. Z izboljšanjem kakovosti in zmanjšanjem proizvodnih stroškov bodo stanovanja in druge strukture imele daljšo življenjsko dobo, bolje bodo zaščitene pred nesrečami in cenovno dostopne osebam z nizkimi prihodki ter prizadetim osebam, kar bo izboljševalo življenjsko okolje. Izkoristiti je treba zmožnosti gradbene industrije za ustvarjanje delovnih mest in drugih pozitivnih zunanjih socialno-ekonomskih učinkov. Njene dejavnosti je treba us-

kladiti z okoljem in izkoristiti njen prispevek k celotni gospodarski rasti, kar bo koristilo širši družbi. Zagotoviti je treba tudi institucionalno podporo v obliki industrijskih standardov in nadzora kakovosti ter pri tem posebno pozornost posvetiti učinkoviti rabi energije, zdravju, dostopnosti in varnosti ter zaščiti porabnika.

89. Dejanskih potreb posameznikov, družin in skupnosti, v katerih živijo, ne moremo zadovoljiti, če gledamo na stanovanje izolirano. Za izboljšanje življenjskih razmer je nujno potrebno zagotavljanje ustreznih socialnih storitev in objektov, izboljšanje in racionalizacija urbanega načrtovanja ter oblikovanja stanovanj, kar omogoča natančno reševanje potreb skupnosti, ter zagotavljanje tehnične pomoči in drugih ustreznih vrst pomoči prebivalcem ne-načrtovanih naselij.

Ukrepi

90. Da bi se učinkovito odzivali na potrebe po ustreznem načrtovanju, oblikovanju, gradnji, vzdrževanju in prenovi stanovanj, infrastrukture in drugih objektov oziroma naprav, morajo oblasti na ustreznih ravneh:

- (a) spodbujati in podpirati raziskovanje in študije za širjenje in razvoj prvotnih tehnik načrtovanja in oblikovanja ter meril in standardov, ki ustrezajo značilnostim prvobitnih naselij, da bi tako zadovoljili dejanske potrebe lokalnih skupnosti;
- (b) spodbujati udeležbo javnosti pri vrednotenju dejanskih potreb porabnikov, zlasti tistih glede na spol, kot delovanje, ki je celovito vključeno v postopek načrtovanja in oblikovanja;
- (c) spodbujati izmenjavo regionalnih in mednarodnih izkušenj o Najboljših praksah in lajšati prenos tehnik načrtovanja, oblikovanja in gradnje;
- (d) večati sposobnosti oziroma pristojnosti organizacij za usposabljanje in nevladnih organizacij da se poveča število in profili usposobljenih delavcev v gradbeni industriji ter spodbujati vajeniške programe, zlasti za ženske;
- (e) uporabiti dogovore z organizacijami iz lokalnih skupnosti in, kjer je to ustrezno, neformalnim sektorjem za načrtovanje, oblikovanje, gradnjo, vzdrževanje in prenovu stanovanj in lokalnih storitev. Zlasti v naseljih, kjer imajo prebivalci nizke

- prihodke, naj bo poudarjen na večji udeležbi lokalnih skupnosti, kar naj privede do večjih kratkoročnih in dolgoročnih pridobitev lokalnih skupnosti;
- (f) večati sposobnost in pristojnost tako javnega kot zasebnega sektorja za oskrbo z infrastrukturo s pomočjo stroškovno učinkovitih, delovno intenzivnih metod (kjer je to ustrezno) in tako čimbolj vplivati na ustvarjanje delovnih mest;
 - (g) spodbujati raziskovalno delo, izmenjavo informacij in povečanje zmogljivosti v zvezi s cenovno dostopnimi in tehnično ter okolju neškodljivimi gradbenimi, vzdrževalnimi in prenovitvenimi tehnologijami;
 - (h) spodbujati inženirje, arhitekte, načrtovalce in pogodbenike ter njihove stranke k oblikovanju in gradnji dostopnih, energetsko učinkovitih struktur in objektov, ob uporabi lokalno dosegljivih sredstev ter k zmanjšanju porabe energije v obstoječih zgradbah;
 - (i) nuditi usposabljanje strokovnjakom in izvajalcem v gradbenem in razvojnem sektorju za posodobitev njihovih spretnosti in znanj, da bi tako spodbudili razvoj stanovanjskih programov, ki ustrezajo interesom in potrebam žensk, prizadetih oseb in zapostavljenih skupin, ter zagotovili njihovo udeležbo v vseh fazah procesa stanovanjske gradnje;
 - (j) sprejeti in zagotavljati uveljavljanje ustreznih standardov z načrtovanjem, oblikovanjem, gradnjo, vzdrževanjem in prenovo;
 - (k) podpirati pobude zasebnega sektorja pri zagotavljanju premostitvenih posojil gradbenim izvajalcem ob sprejemljivih obrestnih merah;
 - (l) podpirati strokovne skupine pri nujenju tehnične pomoči pri načrtovanju, oblikovanju, vzdrževanju, prenovi in upravljanju organizacijam v lokalnih skupnostih, nevladnim organizacijam in drugim udeleženiim v dejavnostih samopomoči ter lokalnem razvoju;
 - (m) krepiti vladne regulativne in inšpekcijske sisteme ter jih napraviti bolj pregledne;
 - (n) skupaj s strokovnimi združenji kritično ovrednotiti in popraviti gradbene predpise in pravila, ki temeljijo na obstoječih

- standardih inženirske, gradbene in načrtovalne prakse, lokalnih pogojev in stopnji administrativne popustljivosti, ter sprejeti izvajalske standarde;
- (o) podpirati nevladne organizacije in druge skupine pri zagotavljanju polne in enakopravne udeležbe žensk in prizadetih oseb pri načrtovanju, oblikovanju in gradnji stanovanj, ki ustrezajo njihovim posebnim individualnim in družinskim zahtevam.
91. Da bi spodbujali in podpirali ustrezno oskrbo z lokalno izdelanimi, okolju prijaznimi, cenovno dostopnimi in trpežnimi osnovnimi gradbenimi materiali, morajo vlade na ustreznih ravneh, skupaj z ostalimi zainteresiranimi stranmi:
- (a) Spodbujati in podpirati oblikovanje ter širjenje okolju prijazne, manjše, lokalne industrije gradbenih materialov ter povečanje njene proizvodnje in komercializacije, med drugim z zakonskimi in fiskalnimi pobudami ter nudenjem posojil, možnosti za znanstveno in raziskovalno dejavnost ter informacij;
- (b) v skladu s potrebami zagotavljati politike in smernice za lajšanje poštene tržne konkurence na področju gradbenih materialov, z večjo udeležbo lokalnih zainteresiranih strani, ter oblikovati javni mehanizem za uveljavljanje teh politik in smernic;
- (c) zavzemati se za izmenjavo informacij in pretok okolju prijaznih, cenovno dosegljivih in dostopnih gradbenih tehnologij ter lajšati njihov prenos;
- (d) ob posvečanju ustrezne pozornosti varnostnim potrebam na novo oblikovati in sprejeti gradbene standarde in spremljevalne akte (kjer je to ustrezno), da bi spodbujali in dovolili uporabo cenejših gradbenih materialov v stanovanjskih projektih, ter dovolili uporabo takih materialov v javni gradnji;
- (e) kjer je to ustrezno, zavzemati se za partnerstva z zasebnim sektorjem in nevladnimi organizacijami pri oblikovanju mehanizmov za komercialno proizvodnjo in distribucijo osnovnih gradbenih materialov za gradbene programe samopomoči;
- (f) redno ovrednotiti doseženi napredek pri izpolnjevanju zgornjih ciljev.

92. Da bi povečali lokalno sposobnost za okolju prijazno proizvodnjo gradbenih materialov in gradbenih tehnik, morajo oblasti, vključno z lokalnimi, v sodelovanju z vsemi zainteresiranimi stranmi:

- (a) okrepiti in podpirati raziskave, ki si prizadevajo odkriti nadomestke za neobnovljive vire ali čimbolj povečati izkoristek njihove uporabe ter zmanjšati onesnaževanje, ki ga povzročajo, ob posvečanju posebne pozornosti recikliranju, ponovni uporabi odpadnih materialov in intenzivnejšemu pogozdovanju;
- (b) spodbujati in širiti uporabo okolju prijaznih in varnih proizvodnih tehnologij z majhno porabo energije, kar moramo podpreti z ustreznimi normami in učinkovitimi regulativnimi ukrepi;
- (c) sprejeti take politike in prakse za delo v rudnikih in kamnolomih, ki zagotavljajo, da se okolju prizadane kar najmanjšo škodo;

4. Ranljive skupine in ljudje s posebnimi potrebami

93. Ranljivost in zapostavljenost pogosto povzročajo marginalizacija in izključevanje ljudi iz glavnega socialno-ekonomskega toka življenja ter postopkov odločanja, pa tudi pomanjkanje enakopravnega dostopa do sredstev in priložnosti. Če želimo zmanjšati ranljivost in zapostavljenost ljudi, je treba izboljšati in zagotoviti dostop pripadnikov ranljivih in zapostavljenih skupin do stanovanj, financiranja, infrastrukture, osnovnih socialnih storitev, varnostnih sistemov in postopkov odločanja v nacionalnem in mednarodnem okolju. Razume se, da niso vsi pripadniki ranljivih in zapostavljenih skupin ranljivi in zapostavljeni v vseh situacijah. Ranljivost in zapostavljenost večinoma povzročajo okoliščine in ne toliko prirojene ali samo po sebi umevne značilnosti. Zavedamo se, da na njih med drugim vplivajo razmere v stanovanjskem sektorju in dostopnost, uveljavljanje in učinkovitost zakonske zaščite, ki zagotavlja enakopraven dostop do sredstev in priložnosti, ter so pripadniki določenih skupin bolj izpostavljeni ranljivosti in zapostavljanju z ozirom na kvaliteto stanovanj in razmere v človekovih naseljih. Pripadniki ranljivih in zapostavljenih skupin so še pose-

bej ogroženi, kadar nimajo zagotovljene stanovanjske pravice ali osnovnih storitev ali so izpostavljeni nesorazmerno velikim slabim vplivom na okolje in zdravje, ali so nenamerno ali namerno izključeni iz stanovanjskega trga in trga storitev.

94. Ustrezno stanovanje moramo priznati za pomemben sestavni del posebne skrbi in pomoči, do katere imajo pravico otroci in njihove družine ter otroci, ki živijo izven svojih družin ali ki nimajo družine. Posebno skrb je treba posvetiti potrebam otrok, ki živijo v težkih pogojih.

95. Če človek nima ustreznega stanovanja ali ga sploh nima, to prispeva k izgubi dostojanstva, varnosti in zdravja, zlasti beguncem, drugih preseljenih oseb, ki potrebujejo mednarodno zaščito, ter oseb, ki so preseljene v okviru lastne države. Povečati je treba podporo, namenjeno mednarodni zaščiti in pomoči beguncem, zlasti ženskam in otrokom, ki so posebno ranljivi.

Ukrepi

96. Da bi odpravili ovire in diskriminacijo pri zagotavljanju stanovanj, morajo vlade, vključno z lokalnimi upravami:

- (a) kritično ovrednotiti in popraviti zakonske, fiskalne in regulativne okvire, ki ovirajo delovanje stanovanjskih sektorjev;
- (b) kjer je to ustrezno, z zakonodajo, pobudami in drugimi sredstvi podpirati organizacije ranljivih in zapostavljenih skupin, tako da se te lahko zavzemajo za svoje interese in dejavno vključijo v odločanje o ekonomskih, socialnih in političnih vprašanjih na lokalni in državni ravni;
- (c) oblikovati zakone in predpise, ki so usmerjeni v preprečevanje diskriminacije in odstranitev ovir, in, kjer taki zakoni in predpisi že obstajajo, zagotavljati njihovo uveljavljanje in izvajanje;
- (d) sodelovati s kooperativnimi organizacijami (zadrugami) v lokalnih skupnostih in z lokalnimi skupnostmi ter drugimi zainteresiranimi stranmi, da bi povečali zavedanje javnosti o potrebi po odstranitvi predsodkov in diskriminacije pri stanovanjskih transakcijah in zagotavljanju storitev;
- (e) upoštevati možnost pridružitve ustreznim dokumentom sistema Združenih narodov, ki med drugim obravnavajo zna-

čilne in posebne potrebe pripadnikov ranljivih in zapostavljenih skupin, kot so Konvencija o statusu beguncev iz leta 1951 in Protokol o statusu beguncev (the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees) in (Protocol Relating to the Status of Refugees), Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (the International Convention on Elimination of All Forms of Discrimination Against Women), Mednarodna konvencija o pravicah otroka (the International Convention on the Rights of the Child) in Mednarodna konvencija o varstvu pravic vseh migrantnih delavcev in članov njihovih družin (the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families), ter preučiti možnost upoštevanja Standardnih pravil Združenih narodov o enakopravnih možnostih za prizadete osebe (the United Nations Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities).

- (f) zavzemati se za sisteme javnega prometa, ki so cenovno dosegljivi in dostopni, da bi tako ranljivim skupinam približali večje število stanovanj in delovnih mest;
- (g) omogočiti ranljivim in zapostavljenim skupinam dostop do informacij in možnosti za udeležbo v postopku lokalnega odločanja o vprašanih skupnosti in o stanovanjskih vprašanjih, ki jih zadevajo;
- (h) zagotoviti širšo oskrbo z vodo in sanitarnimi storitvami, da bi ranljivim in zapostavljenim skupinam zagotovili dostop do ustreznih količin zdrave vode in higienske sanitarne ureditve.

97. Da bi zadostili stanovanjskim potrebam pripadnikov ranljivih skupin, morajo vlade na ustreznih ravneh, vključno z lokalnimi upravami, v sodelovanju z vsemi zainteresiranimi stranmi:

- (a) kjer je to ustrezno, zagotoviti načrtovane ciljne in pregledne subvencije, socialne storitve in različne vrste zaščitnih sistemov za najbolj ranljive skupine;
- (b) sodelovati z zasebnim in neprofitnim sektorjem ter organizacijami v lokalnih skupnostih in z drugimi udeleženci pri pridobivanju ustreznega stanovanja za pripadnike ranljivih skupin ter se posebej prizadevati odstraniti vse fizične ome-

jitve, ki ovirajo neodvisno življenje prizadetih oseb in starejših ljudi;

- (c) prizadevati si pridobiti posebne stanovanjske objekte in rešitve za člane ranljivih skupin, na primer zatočišča za ženske – žrtve nasilja, ali skupne stanovanjske rešitve za duševno ali fizično prizadete osebe;
- (d) poskrbeti za okolje, ki omogoča pripadnikom ranljivih skupin sodelovati v socialnem, ekonomskem in političnem življenju njihovih skupnosti in države.

98. Da bi zmanjšali ranljivost, morajo vlade na ustreznih ravneh, vključno z lokalnimi upravami:

- (a) skupaj z nevladnimi organizacijami in tistimi iz lokalnih skupnosti pomagati pripadnikom ranljivih skupin, da si pridobijo stanovanjsko pravico;
- (b) zaščititi vse ljudi pred nasilnimi razlastitvami in nuditi zakonsko zaščito ter popravo nasilnih razlastitev, ki so v nasprotju z zakonom, ob upoštevanju človekovih pravic; kadar so razlastitve neizogibne, zagotoviti ustrezne alternativne rešitve;
- (c) zavzemati se za in podpirati stanovanjske programe in pobude samopomoči;
- (d) kjer je to ustrezno, zavzemati se za upoštevanje in uveljavljanje vseh zdravstvenih zakonov in tistih v zvezi z okoljem, zlasti na območjih, kjer živijo ranljive skupine z nizkimi prihodki;
- (e) lajšati delovanje, ki je med drugim usmerjeno v zagotavljanje zakonite stanovanjske pravice, večanje kapacitet in večjo dostopnost do posojil, ki lahko (poleg subvencij in drugih finančnih instrumentov) nudijo zaščitne sisteme, ki zmanjšujejo ranljivost;
- (f) prizadevati si za izvajanje politik, s katerimi bi ranljivim skupinam približali informacije in posvetovanja;
- (g) izboljšati dostopnost pravnih informacij in pomoči ranljivim skupinam;
- (h) zavzemati se za uporabo sredstev za preprečevanje in lajša-